

KOOLHOVEN 2-PERSONS JACHT-VERKENNING VLIEGTUIG
MET 400 P. K. BRISTOL-JUPITER MOTOR

NATIONALE VLIEGTUIG-INDUSTRIE - 'S-GRAVENHAGE

Mededeelingen van Huishoudelijken aard.

Secretaris-Penningmeester: J. P. BOOTS, Res. Kap. Grenadiers, Amalia v. Solmsstraat 31, 's-Gravenhage, (Telefoon B. 1467, Postrekening No. 78828).

Redacteur: J. M. J. H. LAMBOOY, Kap. Gen. Staf, Wilhelminastraat 140, 's-Gravenhage.

Bij verhuizing opgave verzocht door den Secretaris.

OPGAVE NIEUWE LEDEN.

's-Gravenhage: L. van Cleeff, Kap. Art. N. I. L., G. J. Sas, 1e Lt., Veld-Art.; Amersfoort: H. C. N. Meijer, 2e Lt. Vg.-Art.; Breda: C. van Boven, 2e Lt. Genie; Harderwijk: K. W. Bouwens, Lt.-Kol. Inf.; Tilburg: H. C. M. Stokkermans, res. 1e Lt. Inf.

BETALING DER CONTRIBUTIE.

In afwijking van het bepaalde in de 1e alinea van Art. 15 van het Reglement wordt — in verband met het stopgezet zijn van den Postcheque en Giro-dienst — den leden verzocht, de contributie vóór 31 December a.s. per postwissel te voldoen. (Postwissel-formulier was ingesloten bij Afl. I van het Orgaan 1923/24). Beleeft wordt verzocht op de strook, duidelijk naam en adres van den afzender te vermelden. Bij niet-betaling vóór of op 31 Dec. 1923, wordt per kwitantie over het bedrag beschikt, verhoogd met de invorderingskosten. (Art. 15 v/h Regl., 2 alinea).

Door den Secretaris-Penningmeester werden ontvangen: 1 postwissel afgestempeld *Nijmegen 29-11-'23*, 1 postwissel afgestempeld *Apeldoorn 29-11-'23*, 1 postwissel afgestempeld *Maastricht 3-12-'23*, 1 postwissel afgestempeld *Assen 4-12-'23*, en 1 postwissel afgestempeld *Breda (Parkstraat) 5-12-'23 10 v.m.*, ieder groot f 6.— zonder vermelding van eenigen naam, titel, adres of anderszins op de strook!

Deze anonyme contributiebetalers gelieven alsnog den Secretaris-Penningmeester nadere gegevens te willen verschaffen.

Bijeenkomst van 30 November 1923 te 's-Gravenhage.

Voorzitter: Generaal-Majoor b. d. J. L. TEN BOSCH.

De VOORZITTER. M. H.! Ik open deze vergadering, en heet U allen hartelijk welkom; voorts memoreer ik het voorrecht dat wij twee ereleden in ons midden hebben en deel ik U mede, dat ik gaarne gevolg zal geven aan Uwe beslissing, om mij tot Voorzitter van deze Vereeniging te benoemen.

Ik ontveins mij niet de moeilijkheden aan deze betrekking

verbonden; de vele jaren, waarin ik als bestuurslid heb trachten mede te werken aan de belangen der Vereeniging, hebben mij daarop een voldoende kijk gegeven.

Maar bovendien, en dit doet die moeilijkheden nog toenemen, zal ik hier optreden als opvolger van een man, die een Voorzitter van Uwe vereeniging is geweest als zij nog zelden gehad heeft. Reeds de vorige maal zijn de groote verdiensten van den luit.-gen. KEMPER als zoodanig helder en duidelijk in 't licht gesteld; ik zal niets daaraan toevoegen, alleen dit, dat ik zal streven de Vereeniging in dezelfde banen te leiden en dat het mijn innige wensch is het Voorzitterschap t.z.t. te zullen kunnen overgeven onder voor de Vereeniging even gunstige vooruitzichten als thans.

Ik deel aan de leden mede, dat de kolonel H. J. FURSTNER zal optreden als Onder-Voorzitter der Vereeniging, tevens als Voorzitter van de Commissie van Redactie W. J.; ik kan niet nalaten daarmede onze vereeniging van harte geluk te wenschen.

De overige functiën worden bekleed door dezelfde bestuursleden als verleden jaar.

Ik stel U voor, ingevolge het gestelde in den slotzin van art. 27 van het Reglement, het batig saldo op 30 Sept. 1923 vast te stellen op f 1865.37 en daarbij bovendien rekening te houden met het „te goed'', als is aangegeven in de mededeelingen van Huishoudeijken aard, 1e Aflevering v. h. Orgaan 1923/24.

(Aldus wordt besloten).

Op mij rust thans de aangename taak een woord van dank te zeggen aan de Commissie tot het nazien van de rekening en verantwoording van den Secretaris-Penningmeester voor de wijze, waarop zij haar taak heeft volbracht — ik zie den Voorzitter dier Commissie, den heer BIERMAN, hier in ons midden, breng dien dank aan hem over en verzoek hem de leden dier Commissie hiermede in kennis te stellen — maar bovenal is het mij een behoefte onzen Secretaris-Penningmeester groote erkentelijkheid te betuigen

voor hetgeen door hem in het afgelopen jaar in het belang der Vereeniging is verricht. Met grooten ijver heeft hij zijn taak opgevat; hij is daarbij op zoodanige wijze opgetreden, dat voor een belangrijk deel de gunstige positie van onze Vereeniging daaraan te danken is. Gaarne breng ik hem daarvoor, ook uit Uw naam, warme hulde (applaus) en dechargeer hem voor het gehouden beheer.

Tot mijn leedwezen vernem ik, dat enkele leden in de meening verkeerden, geen oproep voor deze vergadering ontvangen te hebben. De zaak is aldus: Ten einde dubbele frankceerkosten te ontgaan, is het convocatiebiljet gelijktijdig toegezonden met de eerste aflevering van het orgaan, in denzelfden omslag. Hieraan is het wellicht toe te schrijven, dat het convocatiebiljet niet was opgemerkt. Deze wijze van verzending werd ook reeds in het vorige werkjaar toegepast.

Alvorens nu het woord te verleen en aan den spreker van hedenavond, moge ik het gebruikelijke verzoek richten tot de heeren, die aan het debat wenschen deel te nemen, om zich gedurende de pauze, daartoe aan te melden.

En thans Mijnheer KOSTER, is het woord aan U!

**VERSCHIJNSELEN VAN MOREELE DEPRESSIE
BIJ DE OORLOGVOERENDE LEGERS EN
MAATREGELEN TER BESTRIJDING
VAN DIT EUVEL.**

De Heer KOSTER: Mijnheer de Voorzitter, Mijne Heeren!
Wanneer wij de beelden van den wereldoorlog, welke de literatuur in onzen geest schiep, in de herinnering oproepen, wanneer wij aan ons geestesoog zien voorbijtrekken de lange rij van nieuwe wapens, welke de oorlog voortbracht, wanneer wij denken aan de ongekende massa van vernietigingsmiddelen, welke hij in werking stelde, dan zijn het niet de wonderen der techniek, welke ons het meest treffen, dan is het dit onverwacht, dit welhaast onbegrijpelijk gebeuren,

dat de strijdende volkeren den druk en ellende van dien oorlog vier jaren hebben kunnen doorstaan, alvorens een der partijen ineenzeeg.

Wie had kunnen denken, dat de Europeesche volkeren, waarin zich sedert lang een sterke drang naar verfijning des levens openbaarde, waarin het streven naar materieel welzijn het overheerschend instinct scheen te zijn, waarin internationalisme en pacifisme steeds meer weerklank vonden, wie had kunnen vermoeden, dat deze volkeren in staat zouden zijn, millioenenlegers te vormen, welker strijders den dood in zijn meest schrikwekkende vormen jarenlang zouden trotseeren?

Mocht de wereld teleurgesteld zijn, dat onze eeuw haar nog niet gebracht had in een stadium, waarin de oorlog nog slechts als historische barbaarschheid kon worden beschouwd, zij stond verbaasd over het aanpassingsvermogen van den mensch uit de twintigste eeuw, dien men dikwijls, maar hoe voorbarig, voor het oorlogswerk fysiek en psychisch weinig geschikt had geoordeeld. Het „admirez-vous les uns les autres”, dat in 1915 als verzoenend woord in de pers verscheen, was een uiting van bewondering tevens voor de offervaardigheid en de volharding, welke de volkeren in den strijd voor een in hun oog heilige zaak reeds hadden getoond.

Een beschouwing van den geest in de strijdende legers, de wijzigingen welke die geest onderging, nu eens ten goede dan weer ten kwade, de oorzaken dezer wijzigingen, ziedaar Mijne Heeren, het onderwerp, waarvoor ik hedenavond wel uw aandacht meen te mogen vragen.

. Het zal U allen wel eens zijn gebleken, dat in kringen, waar men zich niet in het wezen van den oorlog heeft verdiept, de meening wordt gekoesterd, dat de moreele waarde van den hedendaagschen strijder van ondergeschikt belang zou zijn. Men wijst U erop, dat ook de moedigste infanterist niet den minsten indruk maakt op artillerie, welke hem op den afstand van 10 en meer kilometers beschiet, dat de strijder op den grond dikwijls machteloos staat tegenover luchtaanvallen, dat het gebruik van een nieuw oorlogsgas

ons buiten gevecht kan stellen zonder eenige kans te geven, ons met den tegenstander te meten.

Voor hen, die zich een beeld hebben geschapen van den oorlog, zooals die in het verleden was, in het heden is, blijft „de mensch” het hoofdelement in den strijd.

Niet het kanon, de mitrailleur, het geweer voeren het gevecht; het is de mensch, de mensch die met zijn moderne strijdmiddelen vernietigt, de mensch, die vernietigd wordt, méér nog, die vreest vernietigd te worden.

De moderne oorlog stelt juist hoogere moreele eischen aan den strijder dan voorheen het geval was. Méér dan toen wordt thans van zijn passief weerstandsvermogen gevorderd; de werking der moderne vernietigingsmiddelen heeft hij te ondergaan en door den langen duur der gevechten wordt zijn moreel uithoudingsvermogen aan de uiterste krachtproef onderworpen; hij vindt dagen, soms weken en maanden lang slechts een ellendig verblijf; de ononderbroken vuuruitwerking des vijands is dikwijls een beletsel om hem voedsel en drank te doen toekomen; hij strijdt grootendeels in zeer los verband, veelal zonder rechtstreekschen moreelen steun van meerderen en lotgenooten. Niet talrijk zijn de dagen, waarin de soldaat in actie steun vindt, doch lang is de tijd, waarin hij tegen verveling moet strijden, waarin hij — wanneer hij niet ondergaat in energie-doodende lusteloosheid — den afkeer tegen het leven, dat hij leiden moet, zijn ziel voelt binnensluipen. De oude oorlogsziekten heeft de moderne hygiëne overwonnen; een nieuwe, moreel-doodende, de *cafard*, heeft de wereldoorlog zien verschijnen. Waar wij hedenavond over het moreel spreken, verstaan wij daaronder niet alleen den moed, d.i. de overwonnen vrees voor den dood, doch ook gewillige aanvaarding van de vermoeienissen en ontberingen, welke de oorlog medebrengt, onafgedwongen onderwerping aan de tucht, vertrouwen in eigen kracht, weerstand tegen de verveling.

Mijne Heeren, ik ontveins mij geenszins, dat de behandeling van dit onderwerp vele bezwaren medebrengt. In de eerste plaats is de beteekenis van het moreel in den oorlog zoo veelomvattend, dat groote beperking in de bespreking

geboden is. Wij zouden immers kunnen spreken over den enkelen man, de menigte, den troep, de waarde van het moreel in verschillende wapensoorten en onder verschillende oorlogsomstandigheden, het moreel van het strijdende volk buiten het leger, de middelen om het moreel aan te kweeken, te onderhouden en te herstellen.

Een tweede bezwaar is het gevaar, zich te verliezen in abstracties, waartoe het onderwerp zich bijzonder leent. Deze mogen haar diepgaande beteekenis hebben, wanneer zij uit den mond komen van een geschoold en ervaren psycholoog; ik zal mij wachten, dat moeilijk terrein meer te betreden, dan ik noodgedwongen een enkele maal zal moeten doen en dan nog slechts zal ik mij daarop wagen met groote voorzichtigheid en aan de hand van ervaren leidlieden.

Zooals uit den titel van mijn voordracht blijkt, zullen wij ons minder bezig houden met den individueelen strijder dan met de legers. De stof is reeds uitgebreid wegens den langen duur van den oorlog en het aantal der strijdende volken.

Ik zal mij zelfs beperken tot enkele legers, overtuigd, dat het meer nauwkeurig bezien van enkele gevallen te verkiezen is boven de oppervlakkige beschouwing van vele. Het gaat immers niet om het constateeren van veel feiten, doch om het vaststellen van de oorzaken van bepaalde verschijnselen en het nagaan van de uitwerking, welke maatregelen ter bestrijding van die verschijnselen hebben gehad.

Een enkele maal zullen wij daarbij de wisselwerking tusschen volk en leger in onze beschouwingen betrekken. In den volksoorlog der 20ste eeuw is het leven der natie van verstrekkenden invloed op dat van het leger, zoowel in materieel als in moreel opzicht.

HUBERT ¹⁾ zegt van den wereldoorlog: „Elle a montré qu'une armée ne s'avoue vaincue que quand le peuple qui la soutient se sent lui-même à bout de courage. La solution du conflit est d'ordre militaire; mais les causes qui l'ont conduit à ce terme ne sont pas toutes de cet ordre. La production et l'utilisation des immenses moyens matériels

¹⁾ René Hubert. Les Interprétations de la guerre.

nécessités par la guerre traduisent en définitive la volonté générale d'un peuple et la valeur de ses procédés d'organisation. La grandeur des forces qu'il met en action est la mesure exacte de sa puissance de travail, de son esprit de sacrifice, de sa résolution de vaincre. L'industrialisation et la démocratisation de la guerre, donnent, tout son sens et toute sa beauté à cette vérité nouvelle: de la victoire qu'elle remporte c'est la Nation tout entière qui a le droit de s'enorgueillir comme d'une oeuvre à laquelle elle a toute participé, comme d'un succès qui est celui de chacun de ses membres."

**De geest van het Fransche volk en van het
Fransche leger bij het uitbreken
van den oorlog.**

In het algemeen heerschte vóór den oorlog de meening, dat het weerstandsvermogen van Frankrijk door verschillende oorzaken van inwendigen aard ernstig was verzwakt.

Wij noemen:

Twisten op godsdienstig en politiek gebied;

Antimilitarisme, ook in het leger herhaaldelijk tot uiting gekomen;

Het voorgenomen verzet van de arbeidssyndicaten tegen den oorlog door massale dienstweigering en algemeene staking;

Pacifisme in het vereenigingsleven;

Physiek en moreel verval van het volk.

De meest gevaarlijke bedreiging van de Fransche weerkracht school in de actie van socialisten en vooral van syndicalisten. In 1910 waren op het Internationaal socialistisch congres te Kopenhagen van Fransche en Engelsche zijde pogingen in het werk gesteld om onder de strijdmiddelen der Internationale tegen den oorlog de massa-staking te doen opnemen. De groote nationale verschillen in economische structuur, regeeringsvorm en wetgeving, politieke machtsverhoudingen en volksaard stonden echter het nemen van algemeen geldige, precieuzen besluiten der Internationale en

hun uitvoering door wezenlijke dwangmaatregelen in den weg. Verder dan tot propaganda en demonstratie heeft zij het niet kunnen brengen. ¹⁾)

Doch in Frankrijk nam de arbeidersbeweging wel zeer duidelijk stelling tegen den oorlog en nog in het aan den oorlog voorafgaande jaar verklaarde het congres der syndicalisten, dat mobilisatie beantwoord zou worden met algemeene staking.

De ernstige geschillen op het gebied der binnenlandsche politiek, welke de Republiek schenen te verzwakken, deden Marcel Sembat uitroepen: „Faites un roi, sinon faites la paix.”

Maar toen in Augustus 1914 Frankrijk zijn zonen ten strijde riep, bleven de sombere voorspellingen ten aanzien van den volksgeest onvervuld.

Een oogenblik dreigde de moord op JAURÈS, een uiting van angst, dat de verdediging van Frankrijk door de politiek der linkse partijen te zeer verzwakt zou zijn en door hun pacifisme nog meer zou lijden, gevaarlijk te worden voor de samenwerking van alle partijen in de ure des gevaars. Het optreden der Regeering, die de nagedachtenis van den grooten socialist en patriot eerde en plechtig beloofde, dat de schuldige met alle strengheid der wet zou worden behandeld, leidde tot kalmeering der gemoederen.

Bij de begrafenis van JAURÈS op 4 Augustus 1914 sprak JOUHAUX, secretaris van de gevreesde Confédération générale du Travail: „mes camarades sont partis et je pars demain pour porter la liberté au monde comme l'ont fait nos pères.” ²⁾)

En hoewel JOUHAUX nooit vertrokken is, verkondigde hij toch op deze wijze met zijn voor honderdduizenden gezaghebbende stem de eenheid van Frankrijk, nog voor in het parlement de „Union sacrée” tot stand werd gebracht. Hij voldeed daarmede tevens aan den wensch van JAURÈS, die wel steeds voor het behoud van den vrede had geijverd, die

¹⁾ TROELSTRA. De wereldoorlog en de sociaal-democratie.

²⁾ G. G. DEMARTIAL. La guerre de 1914. Comment on mobilisa les consciences.

inmer tegen het Fransche legerstelsel had gestreden, doch, getuige zijn bekend werk: „La nouvelle armée”, Frankrijk krachtig en eensgezind wilde zien, wanneer het door vreemd geweld zou worden bedreigd.

Zoo trok dus het Fransche leger ten strijde gesteund en gesterkt door den volksgeest, vertrouwend op zijn in lange vredesjaren ernstig nagestreefde voorbereiding voor de zware taak. De in de hoogste orde verloopende mobilisatie, de steun van Engeland, de neutraliteit van Italië, de overtuiging, dat men een verdedigingsoorlog voerde, nog versterkt door den maatregel der Regeering om, door teruggetrokken opstelling der grenswachten, alle grensincidenten te vermijden, dit alles droeg er toe bij, dat het moreel van het Fransche leger zoo goed was als Frankrijk slechts wenschen kon.

De lijst van verdachten, die de politie bij de mobilisatie moest arresteeren, om hun revolutionnaire inwerking op het volk te beletten, kon opgeborgen blijven; ook zij namen het geweer op.

„La nation n'était qu'un seul coeur, sous l'uniforme.”¹⁾

De geest van het Duitsche volk en van het Duitsche leger bij het uitbreken van den oorlog.

Wanneer wij thans een oogenblik onze aandacht wijden aan Frankrijks voornaamsten tegenstander, kunnen wij vaststellen, dat de Duitsche legers in 1914 ten oorlog gingen, gesteund door den volksgeest, beziel met een vast vertrouwen in eigen kracht en bereid tot groote opofferingen. De geheele Duitsche „Kriegsliteratur” en de geschiedenis van de eerste oorlogsjaren bewijzen het. Niettemin verdient vermelding, dat in de Duitsche socialistische beweging de leuze „Krieg dem Kriege”, in de aan den oorlog voorafgaande jaren steeds luider werd. Weliswaar had LEDEBOUR op het socialistisch congres te Kopenhagen in 1910 de

¹⁾ VICTOR MARGUERITTE. Au bord du gouffre.

algemeene werkstaking als oorlogsbestrijdingsmiddel afge-
wezen,¹⁾ doch niettemin waren er onder de Deutsche
socialistenleiders, die den oorlog onder alle omstandigheden
verwierpen. De kiemen van de politieke geschillen, welke in
een later stadium van den oorlog de Deutsche weermacht
verlamden, waren reeds in Augustus 1914 aanwezig. Er
werd wel eens gesproken van de „Kaiserlich Deutsche
Sozialistenpartei”, in hoofdzaak, wijl de Deutsche socialis-
ten den politieken strijd veelal ondergeschikt maakten aan
het behalen van economische successen, maar deze partij
heeft in Augustus 1914 een ernstige crisis doorgemaakt, toen
op den 4den van die maand het oorlogscrediet van 5 milliard
moest worden goedgekeurd. Het is toen niet naar buiten
bekend geworden, dat den vorigen dag in de Kamerclub 14
afgevaardigden tegen die goedkeuring stemden. In de open-
bare zitting van den Rijksdag is deze inwendige strijd niet
tot uiting gekomen. Alle aanwezige partijgenooten stemden
vóór, ook LIEBKNECHT, die later zoo'n rol heeft gespeeld in
het drama, dat de Deutsche eensgezindheid heeft gebroken.²⁾

Van deze geschillen merkte het Deutsche volk niets. De
tegenstellingen leefden ook niet in het volk, dat door een
vloedgolf van patriotisme werd voortgestuwd naar den strijd
voor zijn nationale rechten en belangen. Hoe juist teekent
Mevrouw ROLAND HOLST de volksziel, waar zij schrijft:
„Wanneer de vijand het land bedreigt, dan verdwijnt het
nationaal indifferentisme, dat in normale tijden de arbeiders-
klasse kenmerkt. Geen imperialistische beweegredenen liggen
bij haar ten grond aan de stormachtig ontwakende nationale
gezindheid, geen begeerte vreemd grondgebied te annexeren,
nieuwe koloniën te veroveren. De arbeidersklasse voert den
oorlog voornamelijk, omdat zij in den oorlog het eenige
middel ziet om den dreigenden of werkelijken aanval af te
weren. Wanneer de vijand aan de grenzen staat, verzinkt
elk ander gevoel behalve dit eene: begeerte hem te verslaan

1) LUDENDORFF. *Kriegführung und Politik.*

2) KONRAD HAENISCH. *Die deutsche Sozialdemokratie in und
nach dem Weltkriege.*

en terug te drijven. Makkerschap verstomd, want de makker van gisteren is de vijand van heden.

Internationalisme verdwijnt; als een groot licht staat de eenheid der landgenooten midden in het bewustzijn, al het andere vaalt in de schaduw. De eenheid alleen is reëel en lichamelijk." ¹⁾)

De geheele Duitse socialistische pers, ook die van den uitersten linkervleugel der partij stelde den oorlog voor als een verdedigingsstrijd in de eerste plaats tegen het Russische Czarisme, dat altijd de schrik der Duitse sociaal-democraten was geweest en publiceerde enthousiaste artikelen om de partijgenooten tot trouwe plichtsvervulling jegens het vaderland en offervaardigheid op te wekken.

LUDENDORFF doet in zijn bovenaangehaald werk zelfs vermoeden, dat de afzonderlijke eerste oorlogsverklaring, n.l. die aan Rusland berustte op gronden van binnenlandsche politiek, m.a.w. door deze handelwijze zou de Duitse Regeering de sociaal-democraten aan zich hebben willen binden.

De keizer sprak den 4den Augustus het bekende woord: „Ich kenne keine Parteien mehr, ich kenne nur deutsche Männer" en inderdaad werden volk en leger als één geheel gedragen door een tot ongekende hoogte gestegen geestdrift.

Het Duitse leger trok in Augustus 1914 ten strijde, in moreel opzicht zóó sterk, dat het gevoel van onoverwinbaarheid daarvan de natuurlijke uiting was.

De eerste aanraking met de werkelijkheid.

Zou de geest, welke de legers bezielde toen zij naar de grenzen trokken, blijven leven, wanneer niet langer de juichkreten der bevolking weerklonken, doch de donder van het geschut de lucht vervulde, wanneer oog en oor getroffen werden door de verschrikkingen van het slagveld?

Moest men niet vreezen, dat in den drang naar den vijand

¹⁾ Het Socialistische Proletariaat en de Vrede.

een groote dosis romantiek stak, welke voor de realiteit van den oorlog zou wijken?

Zeker is, dat menig aanvoerder in die Augustusdagen een bezorgden blik om zich wierp, wanneer zijn troep voor het eerst in gevecht kwam, vervuld van hoop, vermengd met twijfel, of de vredesopleiding, of de geestdrift voor de zaak, welke men diende, in staat zou blijken het instinct van zelfbehoud te overwinnen. Deze twijfel was niet vreemd, zelfs in de best gedisciplineerde legers.

In den aanvang der eeuw verscheen in de Duitsche militaire literatuur een waarschuwing tegen het uitreiken aan de troepen van driehoeksverbanden, waarop het gebruik dier verbanden bij verwondingen van verschillenden aard was afgebeeld. Men vreesde, dat deze afbeeldingen neerdrukkend zouden werken.

Ik herinner mij ook, dat, overeenkomstig de meening, dat de moderne oorlog in korten tijd zou zijn beëindigd en in één grooten slag de eigenlijke beslissing zou vallen, er wel eens op werd aangedrongen, toch vooral gevechten, aan den beslissenden slag voorafgaand, te vermijden. De verwerping van deze gevechten vond niet slechts haar grond in angst voor de materiele verliezen, welke zich op den grooten dag zouden doen gevoelen, doch voornamelijk hierin, dat men vreesde, dat troepen, welke éénmaal de verschrikkingen van het slagveld hadden leeren kennen, moreel zoo geschokt zouden zijn, dat zij voor de verdere operatiën niet meer bruikbaar zouden blijven.

Onder de Japansche troepen, welke in 1904 ten koste van geweldige opofferingen Port-Arthur namen, bevond zich één infanterieregiment, dat niet aan de verwachtingen voldeed. Gereed gesteld voor een aanval, vond het geen kracht de loopgraven te verlaten, ondanks de goede aanvoering. De regimentcommandant zocht vóór zijn troepen op de borst-wering staande den dood, zonder dat deze een impuls tot voorwaarts gaan vermocht te geven. Een verklaring zoekend voor de houding van dit regiment, welke zoo afstak bij de spreekwoordelijke doodsverachting van het Japansche volk in het algemeen, meende men deze te vinden in het feit, dat

het regiment gerecruteerd was uit een der groote haven-plaatsen, waar de bevolking haar Japansche eigenschappen zou verloren hebben, door haar, zij het nog slechts beperkte aanpassing aan Europeesche gewoonten en gedachten.

Wij kunnen in het midden laten of de verklaring juist was, doch moeten vastleggen, dat de waardeering van de geschiktheid van den Europeaan voor den oorlog daarbij niet groot was.¹⁾

Was het dan vreemd, dat menig bevelvoerende zich voor het eerste treffen afvroeg, hoe de geesten, welke door zoovele tegenstrijdige ideeën uit de gedachtenwereld der twintigste eeuw werden bestormd, welke door den enerveerenden strijd om het bestaan en de zucht naar levensgenot waren gespannen of zelfs overspannen, hoe deze geesten de gruwelijke indrukken van het bloedig drama zouden verwerken?

Een schrijver over de psychologie in den oorlog zegt, dat in elken oorlog de gevechtswaarde der troepen voor beide zijden het gesluierde beeld van Sais is en dat de beteekenis der eerste gevechten vooral hierin ligt, dat tenminste een tijp van dien sluier wordt opgelicht.²⁾

Toen deze sluier in 1914 werd opgelicht, liet hij zien, dat bij de oorlogvoerende legers een grimmige strijd lust bestond, welke de troepen tot massale opoffering in staat stelde.

Zóó moet de beoordeeling luiden, wanneer wij de geschiedenis met een ruimen blik omvatten en wij doen niets af aan den eerbied voor de strijdende legers, wanneer wij thans nagaan, of zich niet gevallen hebben voorgedaan, waar de verwachtingen niet vervuld werden, waar de psychische krachten niet opgewassen bleken tegen de eischen van den tijd.

De vermoeienissen en ontberingen welke zich voor sommige troepen reeds in de eerste weken van den oorlog deden gevoelen, misten hun uitwerking op den geest niet.

KURT HESSE beschrijft in zijn reeds aangehaald werk den nachtmarsch van de 36ste Divisie van 19 op 20 Augustus

¹⁾ NÖRREGAARD. Die Belagerung von Port-Arthur.

²⁾ Kurt Hesse. Der Feldherr Psychologos.

1914. Den 20sten werd de slag van Gumbinnen geleverd, waarin het Duitsche 8ste Leger werd geslagen.

„Est ist kein erhebendes Bild — der Anblick der Kolonne, die da in den grauen Morgen marschirt. Die Reihen durcheinander geschoben, wie ein Haufen hier und da ausschend. Einer trägt das Gewehr umgehängt, der andere geschultert, einer hat den Mantel noch angezogen, aber die Knöpfe sind offen, die andern wieder haben ihn aufgerollt. Einer sogar ist ohne Tornister — er scheint ihn liegengelassen zu haben.“

In den vroege ochtend wordt nu koffie uit de keukenwagens verstrekt, wat de troepen opmontert. „Da — dumpf donnert es von Norden her... Kanonendonner... die Schlacht! — Für einen Augenblick ist es ganz still geworden, und es will auch keine rechte Stimmung wieder aufkommen, als sich jetzt die Kolonne in Marsch setzt. Man fühlt es: Ein „Neues“ steht bevor, ein „Ereignis“, etwas Besonderes, Unerhörtes. Aber-man hat doch schon ein Gefecht erlebt? Gegen-Kavallerie! Aber heute?... keiner weiss wie es sein wird; nur ein Ahnen ist jedem gegeben, als ob... man hat doch keine Furcht?!... nein, aber dieses unbestimmte Etwas legt sich doch lastend auf die Brust, und es ist einem, als atmete man schwerer. Und man ringt ordentlich nach Luft... Menschen sind wir, Menschen wir alle, die wir hier marschieren. Und Lebenwollen ist unsere Parole. Und schön ist ja doch das Leben, wenn man jungen, gesunden Blutes und frohen Auges in die weite Welt hinaus schauen kann!“

Herkend men hier het trotsche Duitsche leger? En toch, de 36ste Divisie behoorde tot het XVIIde Legerkorps, een der beste, welke Duitschland kon aanwijzen, het korps van VON MACKENSEN. In zijn gelederen vond men bijna uitsluitend Oostpruisen en Westpruisen, soldaten uit Pommeren en Hamburg, allen behoorende tot het beste soldatenslag dat het Duitsche rijk bezat. In den loop van den oorlog heeft dit korps herhaaldelijk volbracht wat men menschelijkerwijze verwachten mocht en dikwijls méér dan dat. Maar in zijn eersten slag op 20 Augustus '14 heeft het niet de over-

winning kunnen bevechten; deze troep is aan het einde zijner krachten gekomen, nadat hij drie uur in het gevecht heeft gestaan, van den vijand nog niets heeft gezien, echter wel beteekenende verliezen heeft geleden. Van één regiment trof men in den avond na den slag een niet gering aantal vluchtelingen aan op 15 K.M. achter het slagveld, terwijl de Russen niet vervolgden.

Waaraan is deze teleurstelling toe te schrijven? In de eerste plaats aan de uitputting en ontbering, welke de troepen hadden doorstaan door te zware marschen, waaronder nachtmarschen en dan onvoldoende legering, zoodat o.a. de 36ste Divisie in den nacht voor den aanval slechts een korte rust genoot, in marshecolonne naast den marschweg liggend. Zoo was de troep reeds gedeprimeerd door zijn physieken toestand voor het gevecht begon. In de tweede plaats moet de moreele inzinking worden geweten aan de teleurstelling, welke de strijd bracht. Wèl kende een ieder den zin uit het reglement „Vorwärts auf den Feind, koste es, was es wolle”, wèl was de troep tot groote opoffering bereid, maar niet was men zich bewust, wát het kosten moest, voorwaarts te komen. De uitwerking van het vijandelijk vuur was, voor men het leerde kennen, sterk onderschat. Men onderging een moreele verrassing, die niet meer was goed te maken.

In in den geest der soldaten leefde te eenzijdig het actieve element van den strijd, niet voldoende diep stak het gevoel, dat het passieve element, het ondergaan van 's vijands wapenwerking, zonder die te kunnen beantwoorden, in het gevecht zich het sterkst moest doen gelden. Toen men verliezen leed door het vuur van een onzichtbaren vijand, ontstond de angst van weerloos blootgesteld te zijn, het gevoel van onmacht, welke den aanvalsgeest deed bezwijken.

Zoo moet ook de psychische toestand geweest zijn der Engelsche troepen, die zich in October 1900 bij Nicholsonsonk aan de Boeren overgaven. Velen der Britsche soldaten, toch als vechtmetaal „second to none”, waren geestelijk zoo gebroken, dat zij huilden; het gevoel, dat men verliezen onderging, zonder zich op den in het terrein onzichtbaren

tegenstander te kunnen wreken, had de moreele inzinking teweeggebracht.¹⁾

Een eigenaardige uiting van overspannen zenuwen schildert ons de generaal MOSER in zijn Feldzugsaufzeichnungen. In den namiddag van 31 Augustus 1914 marcheeren een reservedivisie en een afdeeling van enkele bataljons aanvullingstroepen over een pontonbrug, die bij Sassey over de Maas is geslagen. Bijna 10.000 geweren zijn ter weerszijden van de brug in den marsch naar het Westen. Plotseling richten zich deze 10.000 geweren, bovendien de mondingen van bijna de geheele artillerie en de loopden der mitrailleurs knetterend en donderend naar boven, waar twee vijandelijke vliegtuigen hun kringen boven den troep beschrijven. Het wordt een nauwelijks te stoppen vreugdevuur; voor de meeste schutters zijn het de eerste scherpe schoten, die zij op den vijandelijken bodem afgeven. De vliegers ontkomen.

Is het niet verrassend, dat meer dan een geheele divisie, in de school der strenge Duitse discipline gevormd, zonder dat er direct gevaar dreigt, alleen reeds op het gezicht van enkele vliegtuigen uit de hand van haar aanvoeders ontsnapt?

Hier blijkt hoe ook zéér goede troepen in hun geest kunnen worden aangetast door het groote gebeuren, den strijd op leven en dood, welken ieder volgend uur van hen kan eischen. En hier is het wederom het onbekende, de afweer van vliegtuigen, waarvan geen door de vredesopleiding verkregen beeld bij de troepen bestaat, waardoor het evenwicht verbroken wordt.

Wanneer wij ons afvragen welke geest de legers bezielde, die in Augustus 1914 nabij de grenzen om de overwinning vochten, dan moeten wij vaststellen, dat wederzijds gestreden is met een hardnekkigheid, met een woesten aanvalsdwang, die voor geen offers terugdeinsde. Deze niet in te toomen neiging tot het offensief leidde zelfs tot veronachtzaming van tactische noodzakelijkheden, waardoor tegenslagen ontstonden, die het vertrouwen in de eigen strijdwijze en eigen kracht aantastten.

¹⁾ BALCK. Taktik I, blz. 77.
1923/24. II.

Deze aanvalsgesest was zeker voor een deel toe te schrijven aan de vredesopleiding, welke in alle legers, doch vooral in de laatste aan den oorlog voorafgaande jaren in het Fransche leger was toegepast.

Enkele voorbeelden mogen dit toelichten. Toen in 1911 een commissie werd benoemd, om een nieuw infanteriereglement te ontwerpen, gingen er in deze commissie stemmen op, om van de strijdmiddelen der infanterie, welke in vorige reglementen altijd waren aangeduid als „le feu et le mouvement”, het vuur te schrappen. Wjl het ministerie van oorlog dit wel wat kras vond, kwam men tot het compromis, om te spreken van „le mouvement et le feu” in het reglement van 1914. Een bewijs, dat men de overwinning meer in de beenen dan in de wapens der infanterie zocht. De bajonet heet dan ook „l'arme suprême du fantassin”.

In het Fransche leger heerschte een geest, welke zijn uiting vond in de geschriften van den kolonel LOYSEAU DE GRANDMAISON: „La Notion de Sûreté” en „Conduite des grandes unités”, welke den inhoud van twee in 1911 voor verschillende staven gehouden voordrachten van den kolonel weergaven. De inhoud laat zich door de volgende grepen kenschetsen. „La moindre retenue dans l'offensive, en détruit toute l'efficacité et en fait perdre tous les avantages... Dans l'offensive, l'imprudence est la meilleure des sûretés... La méthode offensive seule peut forcer la victoire. Il faut s'y préparer et y préparer les autres, en cultivant avec passion, avec exagération, et jusque dans les détails infimes de l'instruction, tout ce qui porte la marque de l'esprit offensif: allons jusqu' à l'excès et ce ne sera peut-être pas assez.”

Niemand zal de beteekenis, de noodzakelijkheid van den aanval, ook in een verdedigingsoorlog loochenen; weinigen zullen echter met ernst beweren, dat de aanval altijd en overal tot het beste resultaat leidt. Juist de verdediging kan leiden tot kraachtsbesparing om op het juiste moment en op de gekozen plaats sterk te zijn voor den aanval.

Het is begrijpelijk, dat in Frankrijk, waar men leefde onder de sombere herinnering aan de zucht naar het defensief en aan de lijdelijkheid, welke de Fransche oorlogvoering

van 1870 had gekenmerkt, naar een hervorming der geesten streefde. Het is verklaarbaar, dat het „activité, activité, vitesse” van den grooten Napoleon werd vervormd tot „l'offensive quand même”.

Men schoot echter het doel voorbij, toen de stelregel, die zeker zijn waarde had als pedagogische leuze, werd toegepast als een strategische en tactische tooverformule.

Het opvolgen van de gedachten, geuit in de geschriften van den kolonel DE GRANDMAISON, heeft in Augustus 1914 geleid tot groote teleurstelling, tot een schok in het vertrouwen in eigen kracht en in de bekwaamheid der legerleiding en dus tot vermindering van het moreel.

Ik wil slechts terloops wijzen op den indruk, welke de Duitse zware artillerie op de Fransche troepen maakte, terwijl de Fransche artillerie daar, wat zware artillerie betreft, weinig tegenover kon stellen. Eerst door de ervaring gerijpt, besefte de Fransche infanterie, dat de groote projectielen wel angstaanjagend werkten, doch in uitwerking tegen verspreide infanterie ver achter bleven bij andere op het slagveld heerschende wapens. Het élan werd ook getemperd door het gezicht van den slag in zijn realiteit; de zône des doods, die moest worden doorschreden onder een hagelbui van kogels en granaatscherven, de gillende kreten der gewonden, de aanblik der stervenden, het droevig gezicht van brandende hofsteden en dorpen. Van dit alles had de soldaat den dag tevoren nog slechts een flauw denkbeeld; menigeen dien het overmant, velen, die eerst in deze schrikwekkende omgeving hun bezinning moeten herwinnen, om zich zelf meester te worden.

De moed, die in deze dagen wordt getoond, is niet zelden de moed van den onwetende, die ontstaat uit een gebrek aan verbeeldingskracht om zich het werkelijke gevaar voor oogen te stellen of uit een ongemotiveerd en overdreven vertrouwen in een goed gesternte.

Zóó bij een Fransch bataljon, dat in het gevecht van Cirey op 2000 M. van de Duitse stelling met groot élan tot den stormaanval overgaat, maar natuurlijk verbloedt. Maar deze moed, die niet op een soliede basis berust, is ook zeer

wankelbaar; hij kan plots wijken door de indrukken der werkelijkheid om plaats te maken voor depressie. Het gevaar, dat men niet tevoren onder de oogen heeft gezien, verrast steeds door de overschatting, die men aan zijn beteekenis verleent. Na het doorstaan van de crisis, wint de troep aan innerlijke kracht, vooral wanneer hij eenigen tijd heeft, om de indrukken te verwerken, het geestelijk evenwicht te herwinnen.

Nu ontstaat de troep met oorlogservaring. Deze is niet altijd een troep die aan bravoure heeft gewonnen, doch hij heeft een zuiverder besef van het gevaar, de oorlogskans wordt juist geschat en de middelen om het gevaar te verkleinen zijn gemeengoed geworden.

Herhaaldelijk gevaren te hebben doorstaan zonder erin te zijn omgekomen, wekt vertrouwen, scheidt soms een geloof aan onkwetsbaarheid. De zwakste elementen vlocien af, de innerlijke kracht stijgt.

De voorstelling, beter nog de zuivere waardeering van het gevaar, een soort confrontatie dus van het beeld, dat men zich van het gevecht heeft gemaakt met de waarneming der werkelijkheid, is het beste middel, om onder den druk der realiteit zich zelf meester te blijven.¹⁾

Niet alle Fransche troepen waren opgewassen tegen hun oorlogstaak. Maarschalk JOFFRE spreekt van „nombreuses défailances dans nos grandes unités” in zijn verklaring voor de commissie van enquête.²⁾

De generaal DUBAIL³⁾ geeft verschillende gevallen aan, waarin de geest der troepen te wenschen liet en zij het terrein spoedig prijsgaven.

Maar waartoe langer stilgestaan bij enkele duistere punten, waar het Fransche leger in Augustus 1914 als geheel schitterende daden van moed en opoffering te zien gaf? Als maarschalk JOFFRE verklaart, dat „notre instrument de combat n'eut pas le rendement qu'on était en droit d'en attendre” en daarin één der voornaamste redenen van

1) RENÉ HUBERT. Les Interprétations de la guerre.

2) VICTOR MARGUÉRITTE. Au bord du gouffre.

3) Général DUBAIL. Quatre années de commandement. Tome I.

het mislukken van het offensief van Augustus 1914 ziet, moeten wij dat als een veroordeeling der tactische maatregelen beschouwen, niet als een kritiek op den aanvalsgeest der troepen.

Ik gaf reeds enkele algemeene oorzaken aan van moreele depressie. In sommige korpsen deden zich nog bijzondere factoren gelden. Minder echter in Noord-Frankrijk dan bij de operatiën in den Elzas en in Lotharigen. De korpsen, welke uit Zuid-Frankrijk stamden en de eigenschappen van den licht enthousiasten, doch voor allerlei indrukken zeer ontvankelijken Zuiderling medebrachten, bleken voor de verschrikkingen van het slagveld, vooral voor de zenuwschokkende uitwerking der Duitsche zware artillerie, zeer gevoelig. Bij den aanval van het 2de Leger in Lotharingen vooral gaven zij grond tot veel kritiek.¹⁾

Het Fransche legerbestuur heeft met goed resultaat naar verbetering gestreefd door de emotionneele Zuiderlingen te encadreeren met de kalmere Noord-Franschen.²⁾

De Fransche reserve-formaties, waaraan de Fransche legerleiding nimmer veel vertrouwen had geschonken in tegenstelling met hetgeen de Duitsche legerbestuur van zijn reserve-troepen verwachtte, toonden dikwijls, dat een troep niet meer geeft dan men heeft verkondigd ervan te verwachten.

De general DUBAIL zegt in zijn boven aangehaald werk in zijn dagboek op 23 Augustus 1914: „mais quelle fragilité de moral! Il est imprudent d'employer, avant quelque temps les troupes de réserve isolément dans les montagnes et dans les bois; elles se gardent mal, ne se retranchent pas, se montrent impressionnables, craignent toujours d'être tournées et lâchent pied à la première menace sur leurs ailes. Il est indispensable, au début du moins, de les encadrer avec des troupes de l'active, ou même de les employer en terrain ordinaire, ou elles sont réellement capables d'élan.”

Wanneer de Fransche reserve-formaties niet aan de geweldige eischen, welke de oorlog stelde, voldeden, mag

1) Général PALAT. La grande guerre sur le front occidental II.

2) Général X. Y. Réflexions sur l'art de la guerre.

men de verantwoordelijkheid voor de tekortkomingen zeker voor een niet gering gedeelte leggen op de schouders van het legerbestuur. Dit had ze immer en zonder terughouding gekwalificeerd als van ondergeschikt belang en men zou er slechts noodgedwongen een beroep op doen. Hoe minder reservisten men doet intreden, hoe sterker het leger zal zijn, zeide JOFFRE. Nog in 1913 was in den Senaat verklaard, dat de reserve-divisies slechts voor secundaire doeleinden zouden worden gebezigd. De encadreering, zeer weinig beroepskader en te oud verlofskader, gebrekkige bewapening (weinig mitrailleurs), maakten van deze formaties dan ook geen eenheden, waarvan men veel verwachten mocht.

Voor al het stempel van minderwaardigheid, dat men op de reserve-troepen had gedrukt moest de prestaties dezer eenheden neerdrukken.

Hoe tracht de generaal DUBAIL den moreelen indruk van de tegenslagen in den Elzas weg te vagen, hoe zoekt hij opvoering van de gevechtswaarde van zijn leger met het oog op nieuwe aanvallen? Hij volgt het oude, beproefde recept. „On retablira une discipline rigoureuse, en exigeant les marques extérieures de respect et les honneurs, une tenue correcte et des soins de propreté,” en hij streefde verder naar verjonging van de kaders, waarbij in het bijzonder gelet werd op in den strijd gebleken aanvoerderseigenschappen.

Zoo leerde de ervaring van de eerste oorlogsweken, dat ook in legers, welke tot de beste der wereld gerekend mochten worden, waarvan het hoogste te verwachten viel, verschijnselen van zwakheid voorkwamen, welke, bij de geweldige taak, die de oorlog den bevelvoerenden oplegde, de eischen aan hun moreel gesteld, nog aanmerkelijk verzaarden.

Onder deze omstandigheden heeft de bevelhebber zijn geestelijke krachten te toonen; dan blijkt of hij, naast de kennis van strategische en tactische problemen, de karaktersterkte bezit, die van den veldheer wordt geëischt.

De maarschalk JOFFRE heeft in de Fransche oorlogslite-

ratuur aan de heftigste aanvallen blootgestaan, doch in één opzicht heeft men hem steeds geëerd, n.l. hierin, dat hij, ook in de tragische Augustusmaand, zijn geestelijk evenwicht volkomen wist te bewaren. Wyl hij, ondanks den geweldigen moreelen last dien hij moest torsen, het hoofd hoog hield, wyl hij zijn zelfvertrouwen behield, wist hij bij anderen vertrouwen te wekken in het lot van Frankrijk, de hoop op een keer der kansen levendig te houden.

De in de grensslagen overwinnende Duitsche troepen ondergingen eveneens sterk den indruk van de onverwacht hevige uitwerking van het vijandelijk vuur. De overwinning geeft lang niet overal het dankbare gevoel, dat de moeilijke uren van den slag doet vergeten. Treffend teekent BLOEM, hoe de troep er zich in den avond van den slag niet van bewust is, een zegevierend gevecht te hebben geleverd, integendeel meent een nederlaag te hebben geleden. Wanneer de commandant van het legerkorps het regiment den volgenden dag heeft geluk gewenscht, peinst HAUPTMANN BLOEM: „Was? das war also ein Sieg gewesen?... Unweigerlich: wir waren seit dem gestrigen Mittagessen in Baudour etwa fünfzehn Kilometer nach Süden vorwärts gekommen. Und der Feind, der uns hatte wehren wollen, der war weg... Aber sonst hatten wir in unseren wüsten Schädeln nur die Erinnerung an Ströme Bluts, an blasse Kameradenleichen, wirres Durcheinander, zielloses Geschiesze, Brand, Trümmer, Nässe, fieberhaften Durst und bleierne Mattigkeit... Das also war der Sieg? Merkwürdig... Und doch es muszte wohl so sein... Exzellenz hatte es ja gesagt...¹⁾

Er waren ook troepen, waarin de eerste gevechten den geest opvoerden. Waar de verliezen gering waren en de tegenstander voor het handgemeen uitweek, ontstond natuurlijkerwijze een gevoel van overwicht op den vijand.

Doch in het algemeen kan men de moreele inwerking van de eerste gevechten op den overwinnaar aldus omschrijven, dat in den troep de individueel in de strijders levende geest, om actief werkzaam te zijn, plaats maakt voor een meer opgaan in de massa, gewillig om de nu eerst

¹⁾ WALTER BLOEM. Vormarsch.

erkende verschrikking van den oorlog te ondergaan. Het min of meer romantisch denkbeeld, om in den oorlog een persoonlijk aandeel te nemen, verdwijnt voor de collectieve onderwerping aan de eischen, welke de tijd aan de soldaten van het vaderland stelt.

De kolonel LEMOINE vergelijkt in een van zijn aan de „Ecole supérieure de guerre” gehouden voordrachten het moreel van een leger gedurende een oorlog met den ontwikkelingsgang in het menschelijk leven. Aanvankelijk toonen beide de onstuimigheid der jeugd, doch daarmede ook onbezonnenheid en overgrootte gevoeligheid voor indrukken en allerlei invloeden. Wij zien daarna den zin voor de werkelijkheid zich ontwikkelen en een geestelijk evenwicht ontstaan, bij den mensch het fysiek weerstandsvermogen stijgen. Het hoogtepunt wordt bereikt en daarna treedt geleidelijk verzwakking in. Gelijk de mensch bij het verminderen van zijn lichamelijk weerstandsvermogen, zich terwille van zijn behoud meer en meer moet ontzien, zoo eischt het dalend moreel van een leger voortdurend meer van de materiele strijdmiddelen en is de ervaring en de hoogste energie der bevelvoerenden noodig om te strijden tegen de ontmoediging, welke ten slotte den uitslag van den oorlog in de waagschaal zou stellen.

De vierjarige oorlog vroeg inderdaad de ontplooiing van de volle energie der bevelvoerenden om de verzwakking van den strijdbaren geest der legers tegen te gaan en het behoud van de discipline te verzekeren.

De lange duur van den oorlog en zijne inwerking op den geest der legers.

De invloeden, welke zich op den geest der legers deden gelden, kunnen wij als volgt weergeven:

a. De langdurige strijd, welke zware offers eischte, zonder uitzicht te geven op een einde der vijandelijkheden in afzienbaren tijd, veroorzaakte moedeloosheid, zoowel in de strijdende volken als in de legers.

Het feit, dat de aanvankelijk bestaande geestdrift spoedig

luwde, is niet verwonderlijk. Niet ten onrechte vergelijkt men geestdrift bij een laaiend vuur. Hoogopvlammend, is het spoedig uitgebrand. Doch de hoop op de overwinning bleef bestaan en tot de opofferingen, welke deze eischte, bleef elk leger bereid, tot twijfel ontstond, of wel door wapengeweld een einde aan den oorlog kon worden gemaakt. Het gevoel, dat de reeds gebrachte en nog te brengen offers nutteloos zouden zijn, het ontbreken van eenig uitzicht op een einde van den strijd, veroorzaakte oorlogsmoeheid, welke de legers langzamerhand verzwakte.

Na de mislukte Fransche aanvallen in Champagne in 1915, na de Deutsche teleurstelling voor Verdun in 1916, doet zij zich in het eene dan in het andere kamp sterk gevoelen.

Het in het najaar van 1916 in Duitschland geuite verlangen naar een „Verständigungsfrieden” duidt eenerzijds op gebrek aan vertrouwen in een spoedig succes der Deutsche wapenen bij het Deutsche volk, moest echter ook het zelfvertrouwen van het Deutsche leger doen zinken.

Deze oorlogsmoeheid nam geleidelijk toe, verhoogd door invloeden als slechte verpleging, vijandelijke propaganda, enz., somtijds werd zij verdreven door den stimulans, welke in een beteekenend wapensucces werd gevonden.

b. Velen der besten, zoowel bekwame en dappere aanvoorders als onversaagde en plichtgetrouwe soldaten werden gedood of verminkt. Zij stonden op de moeilijkste en gevaarlijkste posten. Wie hen vervingen waren van minder gehalte; de innerlijke kracht der legers daalde.

c. De reeds geleden zware verliezen legden een somberen druk op den geest der overblijvenden, vooral, wanneer tegenover deze verliezen weinig resultaten stonden. De afknabbelingstactiek van JOFFRE (tactique de grignotage) had het Fransche leger zware verliezen gekost, zonder tot successen te leiden, welke den geest konden verheffen.

De vraag doet zich voor, of de veelal gehuldigde meening, dat offensieve ondernemingen op kleine schaal de geest van den troep verheffen, waarheid bevat. Het antwoord moet luiden, dat dergelijke aanvallen het moreel sterken, wanneer

de resultaten groot zijn, in verhouding tot de geleden verliezen. Vooral wanneer het succes duidelijk spreekt uit het aantal gemaakte gevangenen of uit buitgemaakt materieel heeft het moreele beteekenis; het kan deze beteekenis, zij het in mindere mate, ook hebben, wanneer terreinwinst wordt verkregen, waarvan het voordeel tastbaar is. Te dikwijls werd aan beide zijden gestreden om terreinbezit zonder waarde, ja om terreinen, waarvan het bezit den algemeenen toestand moeilijker maakte.

Na een ten koste van zware verliezen gelukte verovering, ging het gewonnen terrein dan wederom verloren en was niets verkregen dan teleurstelling en de bittere gedachte aan noodeloze opoffering in den troep.

Ondernemingen, welke naast het toebrengen van schade aan den vijand, het ontwikkelen van den oorlogsgeest der eigen troepen beogen, moeten dus gesteund worden door een naar verhouding zéér krachtig materieel, terwijl de gestelde doelen naar alle berekening moeten kunnen worden bereikt.

Zoo droeg de overwinning der Fransche wapenen bij Malmaison op 23 October 1917 er zéér toe bij, om het sinds April van dat jaar geschokte moreel te herstellen. Met zéér sterke krachten, vooral een machtige artillerie, strevend naar een beperkt doel, waren de totale verliezen der Franschen geringer dan het aantal gemaakte gevangenen reeds op den eersten gevechtsdag (8000).

Minister PANLEVÉ haalt in zijn reeds genoemd werk over het offensief van 16 April '17 een brief aan van een staf-officier, waarin deze zijn meening geeft over de moreele inzinking bij de Fransche legers. Deze brief eindigt als volgt: „Il faudrait monter une bonne opération qui donnerait 15 à 20.000 prisonniers et pas de pertes (ou presque) pour remonter le moral.”

De generaal PERCIN¹) geeft talrijke voorbeelden van onvruchtbare kleine aanvallen, welke de kiem der mislukking reeds in den opzet droegen en dan ook op den troep een moreelvernietigenden indruk moesten maken.

¹ PERCIN. Le massacre de notre infanterie.

Wie in de „Feldzugsaufzeichnungen“ van generaal von Moser gelezen heeft, hoe de van hoogerhand bevolen „Prestige-Angriffe“ den troep wanhopig maakten, zal het duidelijk zijn, dat ook in het Duitsche leger de verhouding tusschen bevelvoering en troep dikwijls een tegenstelling schiep. Ook hier moest een moreele depressie het gevolg zijn.

Het kwam zelfs voor, dat de vrees voor het gezag eenerzijds, de kennis van plaatselijke toestanden en tactische mogelijkheden anderzijds, aanleiding gaf tot het niet uitvoeren van bevelen, terwijl gerapporteerd werd, dat de bevolen aanval wel was uitgevoerd.

De hierdoor ontstane ongezone toestand, welke verderfelijk moest werken op de operatiën, moet zeker voor een groot deel worden toegeschreven aan onvoldoend begrip van de werkelijkheid bij de hogere staven, welke te weinig contact hielden met de troepen en hierdoor te weinig met de plaatselijke omstandigheden en het physiek en psychisch vermogen dier troepen bekend waren.

d. Er ontstond een tegenstelling tusschen volk en leger, zoowel in geestelijk als in materieel opzicht.

Ondanks de voortdurende aanraking tusschen strijders en niet-strijders, bleef langdurig een vals begrip bestaan betreffende het leven aan het front.

Voor een niet gering gedeelte was dit toe te schrijven aan de pers, waarin het soldatenleven veel te mooi werd voorgesteld; de foto's in de geïllustreerde bladen werden met zorg gekozen. Men wekte den indruk, dat eten uit een keukenwagen ongekende genietingen verschafte, dat de onderkomens de gezelligheid bevorderden; kortom de soldaat had het nog zoo kwaad niet en werd zelfs door de Liebesgaben der burgerij verwend.

Wel is waar was het leven aan het front niet vrij van gevaar, doch dit vreesden de dappere strijders geenszins en hun beste vriendin was de bajonet, die de Fransche „poilus“ Rosalie noemden. Verlangend keken zij steeds uit naar een aanval, waaraan zij mochten deelnemen, om nieuwen roem te oogsten.

Door de algemeenheid van dergelijk geschrijf ontstond

een zoo zeer van de werkelijkheid verschillend beeld van den oorlog, dat de soldaat, die uit de loopgraven met verlof kwam, verbluft stond door hetgeen hij hoorde en veelal er van af zag om juistere denkbeelden te verbreiden.

Natuurlijk kwam hier ook dikwijls ijdelheid bij, die zich gestreeld voelde, door de opvatting, welke van elken soldaat een Cyrano de Bergerac maakte.

Maar de frontstrijders wisten wel, dat de doorsnee-soldaat slechts een geduldig, berustend man was, die veel lijden en groote ontberingen verdroeg, dikwijls mopperend, maar niettemin zich gewillig onderwerpend aan hetgeen zijn plicht eischte. En zij, die wat gelezen hadden, wisten, dat het op zijn best altijd zoo geweest was; dat Napoleon van zijn garde zeide: „Ils grognent mais ils marchent.”

De soldaat van den volkerenstrijd is geen Cyrano; hij is een gewezen burger, die zich uitstekend herinnert, dat hij burger geweest is en wiens grootste verlangen is, het zoo spoedig mogelijk weer te worden.

De misvatting, welke onder het volk zoo lang betreffende het ware wezen van den oorlog bleef bestaan, droeg er toe bij, dat aan de fronten een eigen geestelijke sfeer ontstond, dat de frontsoldaat zich vervreemd ging voelen van het volksleven. Het lezen van den in de pers geschreven onzin wekte dikwijls verbittering, omdat de soldaat gevoelde, dat bij hen, die gevaar en ellende niet deelden, niet eens het besef bestond van datgene, wat de strijders volbrachten. Naast „la légende du poilu” ontstond in Frankrijk „la légende du boche”, waarin de Duitscher werd voorgesteld als een wezen, dat, de handen omhoog, „Kamerad” riep. De Fransche soldaten wisten wel beter.

In materieel opzicht ontstond een tegenstelling tusschen volk en leger, omdat, vooral in de groote steden, geleefd werd, alsof de oorlog de bevolking niet aanging. De heerschende danswoede, de slemperijen van oorlogswinstmakers, de nog heerschende luxe in kleeding, moesten op den aan alle ontberingen gewenden soldaat wel een ontmoedigenden indruk maken.

De voortdurend stijgende arbeidsloonen, welke ook genoten werden door de gemobiliseerden, die ten behoeve

der oorlogsindustrie van werkelijken militairen dienst waren vrijgesteld, deden den frontsoldaat vergelijkingen trekken tusschen zijn gevaarlijk, dikwijls kommervol leven, waarbij zijn gezin van een bescheiden toelage moest bestaan, met dat van hen, die door den oorlog slechts verbetering hunner materieele omstandigheden verkregen.

De arbeidsstakingen, welke ter wille van loonsverhooving, de gevechtskracht der legers door materiaalgebrek in gevaar brachten, waren wel de scherpste uiting van de tegenstelling, welke tusschen volk en leger bestond.

e. De encadreering der legers werd met het voortduren van den oorlog steeds slechter. Het aantal beroepsofficieren, dat door het vijandelijk vuur gespaard bleef, werd spoedig zoo gering, dat bij vacatures in de regiments- en bataljonscommando's niet meer streng op geschiktheid kon worden gelet. De compagniescommando's moesten worden toevertrouwd aan zéér jonge luitenants, die zeker in het gevecht dikwijls voorbeelden van dapperheid waren, doch die voor de moeilijke en veel omvattende taak van compagniescommandant overigens weinig geschikt waren.

De leeftijd der soldaten werd bij den voortdurenden eisch van aanvulling en uitbreiding der eenheden steeds hooger, die der aanvoorders in de subalterne officiersranggen steeds lager.

Er moest op deze wijze wel een gebrek ontstaan aan begrip van hetgeen de geest en het lichamelijk welzijn van den troep eischten en dat juist bij hen, die voor den dageljkschen omgang met den soldaat en voor hun commando dat begrip het meest noodig hadden.

Voor al in het Deutsche leger deed zich deze wantoestand ernstig gevoelen en in veldpostbrieven, ook van soldaten, die op een goed nationaal standpunt stonden en er geenszins op uit waren de autoriteit der officieren te ondergraven, werd op bittere wijze uiting gegeven aan de grieven, welke men tegen de 19-jarige „Kriegsleutnants" had, temeer, wanneer deze compagniescommandant waren.¹⁾

¹⁾ Zie o.a. talrijke veldpostbrieven in WALTHER LAMBACH. Ursachen des Zusammenbruchs.

Het gebrek aan bruikbare officieren was in het Deutsche leger gedeeltelijk te wijten aan het vasthouden aan den eisch van wetenschappelijke ontwikkeling, welke in vreedestijd aan de Einjährigen werd gesteld. Het kwam voor, dat een Offizierstellvertreter van rijperen leeftijd en jarenlange oorlogservaring, die als compagniescommandant goed voldeed, het veld moest ruimen, omdat jonge Kriegsleutnants, die natuurlijk niet bij deze compagnie dienden, zich beklagden, dat iemand, die niet officier kon worden, dat commando voerde en zij niet.

Men mag deze klacht begrijpelijk vinden, niet minder begrijpelijk is, dat de betrokken compagnie den versch gebakken luitenant, zonder ervaring en door leeftijd verstaande van den geest zijner manschappen niet gaarne zag komen.

In de Fransche en Engelsche legers ging men in dat opzicht veel meer naar de eischen der practijk te werk.

In onze vorige vergadering, waarin de voortgezette opleiding der verlofsofficieren werd besproken, maakte de aan deze officieren te stellen eisch van wetenschappelijke vóóropleiding een punt van debat uit.

De meeningen waren toen verdeeld en konden niet met elkaar in overeenstemming gebracht worden. Toch zijn wij het, naar mij voorkomt, er over eens, dat voor de oorlogstaak, de algemeene ontwikkeling van ondergeschikt belang is, wanneer zij tenminste niet beneden een zeker minimum daalt en de toenmaals besproken eisch van het eindexamen der 3-jarige H.B.S. voldoet zonder twijfel aan dat minimum. De algemeene ontwikkeling van den aanvoerder is minder noodig voor zijn gevechtstaak, dan om hem in staat te stellen den geest zijner ondergeschikten, ook wanneer deze tot de meer ontwikkelden behooren, te begrijpen. De werkelijke aanvoerderseigenschappen schuilen echter in het karakter, in de eerste plaats in het besef van plicht ten aanzien van zijn taak en van zijne ondergeschikten. Wie deze eigenschappen toont, wint gezag, ook tegenover ondergeschikten, die in ontwikkeling hooger staan.

In vreedestijd ontbreekt echter de tootssteen der karakters.

De overschatting van het intellect, waaraan onze tijd zich schuldig maakt, rangschikt nu eenmaal de menschen naar de door hen afgelegde examens. Een beroep, een stand, worden beoordeeld naar de exameneischen, den opleidingsduur, welken de toelating eischt. Men moge er van overtuigd zijn, dat werkelijke ontwikkeling niet voor, doch na het 20ste levensjaar wordt verkregen, niettemin moet men zwichten voor de volksopvatting, dat het vereischte examen het geestelijk niveau van een categorie menschen bepaalt. Daarom schijnt het mij juist, dat in vreedestijd de toelating tot de officiersopleiding zóó hooge eischen van vooropleiding stelt, als slechts mogelijk is met het oog op het aantal te bezetten plaatsen.

Doch de oorlog heeft zijn eigen sfeer, hij doet nieuwe waarden ontdekken.

Het Deutsche Legerbestuur heeft zich niet voldoende los kunnen maken van vredesopvattingen, het heeft niet de rechte mannen op de juiste plaatsen weten te brengen, ook niet, waar het de lagere aanvoering betrof. De geest van het leger is daardoor zeker geschaad.¹⁾

Het is treffend, dat in de Deutsche soldatenbrieven, welke de houding der onervaren officieren tegenover hun ondergeschikten hekelen, met zoo veel waardeering wordt gesproken van de beroepsofficieren, die nog van het oude korps zijn overgebleven, die behalve goede aanvoerders ook chefs zijn, wien het welzijn van hun troep ter harte gaat en die ook hun mannen begrijpen en leiden.

Ook zij, die voorheen vijandig tegenover het officierskorps stonden, moesten de goede eigenschappen daarvan thans erkennen. LUDENDORFF geeft in zijne Kriegserinnerungen een dergelijke uiting weer van een bekend sociaal-democratisch afgevaardigde.

Eveneens werd in den troep zeer gunstig geoordeeld over de reserveofficieren, die nog in het Deutsche vredesleger waren opgeleid en de strenge opvatting van volkomen overgave aan hun taak hadden geleerd. Helaas werd het aantal dezer mannen steeds kleiner.

¹⁾ Zie voor bevordering en betaling in het Deutsche leger: WRISBERG HEER und Heimat 1914—1918.

De verhouding tusschen officieren en minderen werd ook geschaad door het feit, dat de soldij niet voldoende verhoogd werd, de tractementen en toelagen der officieren daarentegen, berekend op een korten duyr van den oorlog, ruim waren. Wel werden de inkomsten der officieren gedurende den oorlog verlaagd, doch de Deutsche legerleiding kon van de Regeering niet gedaan krijgen, dat de soldijen op een behoorlijk peil werden gebracht. Hier gold het finantieel bezwaar.

Een zeer ernstige beschuldiging tegen de Deutsche officieren uitgebracht, is de klacht, dat zij hun voeding verbeterden ten koste van die der soldaten. Bij den heerschenden voedselnood, waardoor de rations, in gehalte en hoeveelheid, niet of nauwelijks voldoende waren, was een dergelijk misbruik van macht hoogst ergerlijk.

Men moet aannemen, dat, zooals o.a. LUDENDORFF in zijne Kriegerinnerungen aangeeft, de klacht in haar algemeenschap, misplaatst was. Niettemin was zij in vele gevallen gegrond. Het misbruik kon niet geheim blijven; daartoe waren er te veel personen bij betrokken, zooals magazijns-knechts, koks, treinsoldaten, enz.

Men zou kunnen meenen, dat eerst na de ineensstorting van het Deutsche leger, deze beschuldiging is uitgesproken als propaganda-middel tegen het oude régime. Echter wordt reeds in soldatenbrieven van 1916 over dit misbruik geklaagd en in een order van HINDENBURG van 22 October 1918 wordt op dezen misstand gewezen.

Wij herhalen, men moet aannemen, dat het kwaad slechts hier en daar voorkwam; in het etappengebied, waar de gelegenheid het grootst was, zal dit kwaad het meest verbreid zijn geweest. Doch de fout van enkelen had de zwaarste gevolgen voor het geheel en de invloed op den geest van den troep was verderfelijk.¹⁾

Mijne Heeren, ik gaf U een opsomming van de het meest op den voorgrond tredende verschijnselen, welke den goeden

¹⁾ Zie: WALTHER LAMBACH. Ursachen des Zusammenbruchs en Der Todesgang der deutschen Armee. Militärische Ursachen von OTTO DIETZ.

geest der legers ondermijnden. Deze verschijnselen waren internationaal, omdat zij algemeen-menschelijk zijn. Door bijzondere omstandigheden waren enkele in het eene leger van groote beteekenis, sommige deden zich weer sterker in een ander leger gevoelen. Het ging aan de langdurig vastgelegde fronten als bij stilstaand water, 'er deed zich bederf gevoelen. Voor zoover de daling van den geest niet een rechtstreeks gevolg van 's vijands wapenwerking was, toonde zij overeenkomst met die in de gemobiliseerde legers in de neutrale landen, waar mobilisatiemoehed intrad.¹⁾

Onder dergelijke omstandigheden kan het weerstandsvermogen der legers plotseling ineenstorten, vooral waar de propaganda tegen den oorlog gemakkelijk vat krijgt op de troepen. Wel kan de moreele zwakte lang verborgen blijven, doch een schok, veroorzaakt door een succes des vijands, of het mislukken eener onderneming aan eigen zijde, kan plotseling een crisis doen ontstaan.

Ik wil wijzen op de Italiaansche nederlaag van Caporetto, welke een moreele ineenstorting was, mogelijk door oorlogsmoeheid, bevorderd door defaitistische propaganda, terwijl de innerlijke waarde van den troep door slechte encadreering zeer had geleden.

Het Italiaansche opperbevel was evenals de hogere bevelhebbers onbekend met de werkelijke gevechtswaarde der troepen. Nog den dag voor den Duitsch-Oostenrijkschen aanval, welke 24 October 1917 werd ingezet, ontving de generaal CADORNA rapport, dat de geest der troepen uitstekend was. Doch wanneer men de beschrijving leest, welke de generaal CAPELLO in zijn werk „Note di Guerra”, van de Italiaansche vlucht geeft, twijfelt men of ooit de krijgsgeschiedenis van een moreele débâcle op dergelijke schaal gewag heeft gemaakt.²⁾

Daar echter de Italiaansche literatuur voor mij hare geheimen heeft, wil ik als een sprekend voorbeeld van

1) Zie het „Verslag van de commissie tot onderzoek naar de ontvreedenheid in het leger. 's-Gravenhage, 1919.

2) Les archives de la grande guerre. Nov. '21. Les responsabilités de Caporetto.

moreele depressie den toestand in het Fransche leger in den zomer van 1917 meer in het bijzonder in beschouwing nemen.

De moreele crisis in het Fransche leger in 1917.

Een hoogst gevaarlijke crisis op moreel gebied maakte het Fransche leger door in den zomer van 1917. De tweede slag aan de Aisne, den 16den April ingezet en waaromtrent zoowel het Fransche leger als het Fransche volk groote verwachtingen hadden gekoesterd, leidde tot groote teleurstelling. Wel is waar bestond er in regeeringskringen en bij enkele onderaanvoerders van generaal NIVELLE ernstige twijfel betreffende de waarde der aanvalsplannen, doch in den troep was de aanvalsgeest tot nog niet bereikte hoogte opgevoerd en zóó ver ging het vertrouwen, dat de hoop leefde, den vijand thans tot aan den Rijn terug te dringen en met één slag een einde aan den oorlog te maken.

Tusschen 16 en 25 April verloren de Franschen in dezen slag 28000 dooden, 84000 gewonden en 4000 gevangenen ¹⁾ terwijl de resultaten in terreinwinst gering waren, de hoop op een beslissenden uitslag van den aanval vervlogen was.

Den 21sten April was de aanval stopgezet; een nieuw plan met een beperkt doel werd bij het voortzetten van den Aisneslag op 30 April nagestreefd. In een viertal aanvallen (Moronviliers; Spinmont-Sapigneul; Craonne; Ailette) werd wel eenige terreinwinst verkregen, doch de waarde was niet in overeenstemming met de zware verliezen aan personeel. In de maanden April en Mei 1917 verloor het Fransche Leger 61000 dooden en 9000 gevangenen zonder belangrijke resultaten te bereiken.

Wij zullen in het midden laten of bij het doorzetten van den grootsch opgezetten aanval de ernstigste moeilijkheden zouden blijken reeds te zijn overwonnen, of inderdaad door de invloeden welke zich op NIVELLE deden gelden, de eind-

¹⁾ La vérité sur l'offensive du 16 avril 1917; par PAUL PAINLEVÉ.

overwinning der geallieerden 16 maanden is verschoven.¹⁾ De geschiedenis van den tweeden slag aan de Aisne is hedenavond voor ons slechts van belang in de gevolgen op het moreel van het Fransche leger.

De indruk, welken de zware verliezen maakten, de weerstand, welken de Fransche troepen bij hun aanval ondervonden en welke de verwachtingen overtrof, de teleurstelling, gevolg van de weinig tastbare resultaten, al deze factoren werden weldra versterkt door de berichten, welke uit het achterland en vooral uit Parijs tot de troepen doordrongen. Het bleef voor de soldaten geen geheim, dat in ministerieele en parlementaire kringen twijfel werd geopperd aangaande de waarde van NIVELLES operatieplannen, dat de bekwaamheid van den opperbevelhebber een onderwerp van debat uitmaakte. De brieven, welke de soldaten van hunne verwanten ontvingen, spraken over de onbekwaamheid der generaals, zij gaven overdreven cijfers van de verliezen, noemden de actie van April een nederlaag.

Weldra maakt zich van een groot deel der troepen een geest van ontmoediging meester, niet zelden een geest van haat tegen de chefs, die hen, volgens de geruchten, op lichtzinnige wijze in den strijd zouden hebben geworpen.

In de onderkomens en kantonnementen hebben besprekingen plaats, die de officieren verontrusten; de soldaten staken hunne gesprekken als een meerdere nadert; zij ontwijken zijne blikken. De ondermijning van de discipline krijgt in verscheidene divisies een politieken tint; het is voor het eerst sinds 1914, dat dit zich voordoet.

In de kantonnementen vindt men briefjes aangeplakt, die de soldaten er toe aanzetten niet langer te vechten. „A bas la guerre! Mort au responsables!”

Den 3den Mei begon de uitbarsting. Dien dag kreeg de 2de koloniale divisie opdracht, zich voor te bereiden, om den volgenden dag een aanval ten Noorden van den „Chemin

¹⁾ Zie MERMEIX: Nivelle et PAINLEVÉ. La deuxième crise du commandement. CORDONNIER. La victoire ajournée et l'arrêt de l'offensive d'avril 1917. PAUL PAINLEVÉ. La vérité sur l'offensive du 13 avril 1917.

des Dames" uit te voeren. In een der regimenten van deze, vroeger uitstekende divisie, liepen de belhamels te hoop, roepende dat zij niet wilden vechten, terwijl gemobiliseerden in de fabrieken 15 en 20 francs per dag verdienden. De officieren slaagden er echter in den toestand meester te worden en in de dagen die volgden, toonde de divisie haar gewone onversaagdheid.

Doch dit was nog maar een begin. Na het definitief stopzetten van den Aisneslag deden zich herhaaldelijk ernstige gevallen van muiten voor.

MERMEX geeft ons het volgend relaas van hetgeen tusschen 20 Mei en midden Juni vorviel.

1°. In een divisie-depôt van het 32ste legerkorps verzamelen zich de manschappen, aangewezen om het 162ste regiment te versterken, in de straten van het kantonnement. De „Internationale" zingend, dringen zij het kwartier van den depôt-commandant binnen, doorsnuffelen het zonder er overigens iets te vernielen en na zich te hebben teruggetrokken zonder den commandant, die afwezig was, te hebben gevonden, doen zij dezen hun eischen door tusschenkomst van drie „afgevaardigden" stellen.

Den volgenden dag heeft de gisting zich over het geheele depôt verbreid; algemeen weigert men aan de oefeningen deel te nemen.

2°. Vier bataljons van de 158ste divisie krijgen bevel de loopgraven te bezetten. Er ontstaat een rumoerige samenshoring, welke de generaal en de officieren niet uiteen kunnen doen gaan. De manschappen schreeuwen, dat zij recht hebben op verlof. Enkelen beroepen zich tot steun van hun vertoogen op toezeggingen, die hun „députés" hebben gedaan. Op het uur van afmarsch is de orde nog niet hersteld. De officieren, onderofficieren en enkele trouw gebleven soldaten slagen er echter in de muiters te verzamelen en men marcheert af. Maar de belhamels, die men niet gearresteerd heeft, zetten gedurende den marsch hun stokerijen voort en enkele soldaten verlaten nog hun plaats in de colonne.

3°. Een bataljon van het 18de regiment infanterie, dat

sedert drie weken rust heeft, ontvangt bevel, zich te middernacht met auto's op marsch te begeven, om in stelling te komen. Tegen 's avonds tien uur loopen eenige beschonken manschappen scheldend en schreeuwend door het kantonnement onder het afvuren hunner geweren. Zij verzetten zich tegen het instijgen hunner kameraden en slagen er in, 150 man tot ongehoorzaamheid over te halen.

Deze troep trekt naar het station van La Fère en wil plaats nemen in een trein voor Parijs. Gelukkig worden de muiters door een sterk detachement gendarmerie hierin verhinderd en tenslotte teruggebracht tot hun plicht.

4°. De geheele 9de Divisie (3 regimenten) houdt een betooging op den avond voordat zij in stelling moet gaan. In optocht zingt men de „Internationale” en roept: „Permission! on ne montera pas!”

5°. Op denzelfden dag dezelfde ordeloosheid in 2 regimenten van de 5de Divisie, die sedert lang rusten en alle normale verloven hebben genoten. Ditmaal is de betooging rechtstreeks tegen de regeering gericht. „Onze vrouwen sterven van honger, men vermoordt ze in Parijs; wij willen erheen. De regeering heeft den vrede afgewezen, dien Duitschland heeft aangeboden. Wij willen naar de „Chambre des Députés.”

6°. Een bataljon schoolt samen onder groot tumult en verlaat zijn kantonnement onder den kreet „A Paris!” Een regiment kurassiers, dat het bataljon wordt achterna gezonden, omsingelt het en dwingt het terug te keeren.

7°. Een geheel regiment begeeft zich onder den kreet „A Paris!” op weg. Het legerd in een bosch, waar het drie dagen blijft en waar het door trouw gebleven troepen wordt omringd. Ten slotte heeft de generaal, die in den sector het bevel voert, het denkbeeld, de tusschenkomst van een territoriaal regiment in te roepen, om de muiters door overreding tot terugkeer te brengen.

De „Pépères” slagen in hun taak.

8°. In een kamp, waar een der meest roenrijke korpsen rust, sluiten zich een zeer groot aantal muiters in de kazernes op. Zij kiezen hunne chefs en dreigen te schieten,

wanneer er tegen hen wordt opgetreden. Ten slotte echter komen zij, zonder dat er geweld is toegepast, tot hun plicht terug.

Nog vele andere gevallen van muiterij hadden plaats. Er deden zich min of meer ernstige gevallen voor in 16 legerkorpsen, die alle deel uitmaakten van de het dichtst bij Parijs staande legers en de aanvallen van 16 April en 4 Mei hadden medegemaakt.

Voor welk een ontzaggelijke taak stond generaal PETAIN, die 15 Mei 1917 den generaal NIVELLE verving als „commandant en chef der Armées Nord et Nord-Est.” Uitgesloten was voorloopig elke actie in grooten stijl, waarbij veel van de offervaardigheid der troepen moet gevorderd worden. Het gevaar dreigde, dat de tegenstander bekend zou worden met de crisis, welke het Fransche leger doorleefde en daaruit een impuls tot verhoogde krachtsinspanning zou putten. De Deutsche legerleiding kreeg echter slechts langzamerhand en dan nog spaarzaam berichten betreffende de moreele inzinking bij de Fransche troepen en eerst laat zag men den waren toestand.¹⁾

Allereerste taak van PETAIN was nu, orde en tucht te herstellen en de gevechtswaarde van het Fransche leger tot haar tot dusver bestaan hebbende hoogte op te voeren. Daartoe moesten in de eerste plaats de oorzaken der moreele depressie worden opgespoord. In een Nota aan den Minister van oorlog PAINLEVÉ gaf de generaal PETAIN de volgende oorzaken aan:

1°. De slechte invloed, welke in de Parijische stations door propagandisten van de anti-oorlogbeweging op de verlofgangers wordt uitgeoefend;

2°. Het binnendringen in treinen en zelfs kantonnementen door ophitsers, die militaire uniformen dragen;

3°. De beperkingen van de bevoegdheid der krijgsraden, waardoor kwaadwilligen kunnen hopen niet of slechts licht gestraft te worden;

4°. Dronkenschap door een overmatig wijngebruik in de kantonnementen;

¹⁾ LUDENDORFF. Meine Kriegserinnerungen. blz. 338.

5°. De kennis, welke men aan het front draagt van het feit, dat vele soldaten en zelfs sommige officieren deelnemen aan pacifistische vergaderingen in het land;

6°. De werkstakingen te Parijs en in andere industrieele centra en zelfs in sommige streken onder de landbouwende bevolking;

7°. Het voorbeeld van de Russische brigades aan het Fransche front, die soldatenraden hebben opgericht, om de autoriteit der officieren te breken;

8°. De artikelen in de pers over de arbeiders- en soldatenraden, die in Rusland de discipline vernietigden.

De generaal PETAIN noemt dus niet den uitslag van den tweeden Aisne-slag, noch de daarbij geleden verliezen als oorzaken van de slechte stemming in het leger. Het geen hij als de gronden van het euvel aangeeft, komt vrijwel overeen met de klacht, welke NIVELLE reeds in een brief van 28 Februari 1917 tot den minister van oorlog richtte.¹⁾

PAINLEVE daarentegen ziet de hoofdoorzaak van de moreele depressie in de teleurstelling en de verliezen, welke de operatieplannen van NIVELLE medebrachten en in zijn meergenoemd werk geeft hij talrijke brieven van het front weer om zijn meening te staven. Wij moeten hierbij echter wel in het oog houden, dat het moreel van het leger, voor zoover dat door misstanden uit het land werd beïnvloed, binnen de sfeer van zijn verantwoordelijkheid lag, doch dat de opzet en uitvoering der operatiën ten laste kwamen van den door hem van het bevel ontheven generaal NIVELLE.

De uitspraak zal in dit meeningsverschil naar onze opvatting aldus moeten luiden, dat de innerlijke kracht van het Fransche leger door de in PETAIN'S nota genoemde oorzaken reeds vóór 16 April 1917 sterk had geleden, dat niettemin door het vooruitzicht op een groote overwinning de aanvalsgesest hoog was opgevoerd, doch dat het leger moteel niet meer was opgewassen tegen de teleurstelling en de verliezen, welke het bij de aanvallen moest ondergaan.

Teneinde den geest te verbeteren, drong PETAIN er bij de

¹⁾ MERMEIX. t. a. p.

Regering met nadruk op aan, de volgende maatregelen te nemen:

- 1°. Zuivering der stations van ongewenschte elementen;
- 2°. Energieke maatregelen tegen de in de fabrieken te werk gestelde gemobiliseerden, die deelnemen aan pacifistische propaganda;
- 3°. Streng toezicht op de pers;
- 4°. Intrekking van de wet van 27 April 1916, die de discipline had verzwakt door de strafbevoegdheid der krijgsraden in te perken.

Bij een decreet van 8 Juni 1916 was bepaald, dat ook zij, die wegens aansporing tot desertie of wegens gewapenden opstand in de nabijheid van den vijand door den Krijgsraad werden veroordeeld, in hooger beroep konden gaan. Hierdoor werd de tijd tusschen misdrijf en straf langer gerekt dan de handhaving van de krijgstucht kon toelaten. Op verzoek van PETAIN werd dit decreet nu ingetrokken. Tevergeefs echter verzocht hij opheffing van de wet van 27 April 1916, waarbij aan alle door een krijgsraad veroordeelden het recht van verzoek om gratie aan den President der Republiek werd verleend.

Zeer moeilijk was het, de défaitistische invloeden, welke, vooral vanuit Parijs, op het leger werkten, te keeren. Het Ministerie RIBOT bezat daartoe zeker niet de kracht. Ik behoef slechts te herinneren aan ALMEYREDA met zijn blad „Bonnet rouge”, die aanvankelijk een maandelijksche subsidie kreeg van den minister van binnenlandsche zaken MALVY en tot het einde toe gesteund werd door de aanhangers van dezen politicus; ik behoef slechts den naam te noemen van den oud-minister CAILLAUX, die in sterke verdenking stond, nauw contact met den vijand te hebben. Ook was de regering niet opgewassen tegen de vakverenigingen, zoodat zij óf aan de door deze gestelde eischen moest toegeven óf zich geplaats zag voor een staking, welke de productie van oorlogsbehoeften in gevaar bracht. Hoe ook de beslissing viel, steeds had zij een ongunstigen invloed op de frontsoldaten, die de hooge betaling van hen die buiten gevaar waren met leede oogen zagen en toch ook niet aan

munitiegebrek wilden blootstaan. Typeerend is een staking van 100.000 metaalarbeiders in November 1917, omdat de secretaris van het syndicaat, die drie jaren uitstel van opkomst onder de wapenen had gehad, volgens de wettelijke bepalingen nu werd opgeroepen. De arbeid werd eerst hervat, toen hij op last der regeering van het front werd teruggeroepen en bij een depôt geplaatst, tot een commissie van het ministerie van arbeid zijn geval zou hebben onderzocht.

De stations werden gezuiverd van ophitsers, die den geest der verlofgangers bedierven en van prostituées, die in hun dienst stonden; het was echter niet wel mogelijk hun te beletten, elders hun *défaitisme* te prediken.

Kon dus generaal PETAIN niet op veel verbetering van den moreelen toestand zijner troepen rekenen door maatregelen van politieken aard, daar, waar hij zich kon doen gelden, aan het front, greep hij met krachtige hand in en wist hij door strenge maatregelen zoowel als door wijs beleid den goeden geest te herstellen.

De aanleggers en hoofden der muiterijen werden voor de krijgswaarden gebracht. Het gerucht ging, dat honderden, ja duizenden executies plaats vonden. In het geheel werden echter slechts een goede 150 doodvonnissen uitgesproken, waarvan slechts 23 werden voltrokken. De overige veroordeelden kregen gratie en werden naar Marokko, Algerië en Indo-China gezonden. Men hoorde niet meer van hen en dit trof de verbeelding; de preventieve werking der vonnissen was bereikt. De generaal PETAIN ontwikkelde persoonlijk een buitengewone energie, om den geest in zijn leger te peilen en den weg tot verbetering te zoeken. Hij inspecteerde ten naastebij 100 divisies, ondervroeg officieren en soldaten en waar gegronde klachten waren, stond hij in voor verbetering.

De rustkantonnementen, welke dikwijls uit slecht onderhouden en primitieve barakken bestonden, werden verbeterd, zoodat de uit de loopgraven komende soldaten er inderdaad het noodige comfort zouden vinden; de ontspanningsgelegenheden, de „Foyers du soldat” werden vermeerderd.

Ingrijpende maatregelen werden getroffen om het reizen der verlofgangers te vergemakkelijken, doch ook, om orde en tucht onder hen te handhaven. Zoo werden auto-diensten ingevoerd voor verlofgangers, wier kantonnement meer dan 10 K.M. van het naaste station lag; bij de stations werden barakken en cantines opgericht; het aantal treinen werd zoodanig vermeerderd, dat ieder de geheele reis een zitplaats had; stationscommandanten, die niet voldoende autoriteit hadden, om een strenge orde te handhaven, werden vervangen door anderen, veelal in den strijd verminkte officieren.

Door al deze maatregelen weet generaal PETAIN den soldaten weder het bewustzijn bij te brengen, dat hun welzijn niet verwaarloosd wordt, dat tegenover de offers, welke van hen gevraagd worden, tenminste de ernstige wil bestaat om de leven-slopende ellende en de geestdoodende eentonigheid van het frontleven zooveel mogelijk te bestrijden.

Bovendien schrijft PETAIN een hoog gestemd, doch eenvoudig gesteld artikel in de *Bulletin des Armées*, waarin hij den soldaat duidelijk maakt, waarom hij strijdt, welke belangen op het spel staan.

De gunstige gevolgen van de toegepaste maatregelen bleven niet uit; in enkele weken was de goede geest hersteld.

Reeds in het eind van Juli neemt het leger van ANTHOINE met succes deel aan den Engelschen aanval in Vlaanderen en den 20sten Augustus dringt een schitterend uitgevoerde aanval diep in de Duitsche stellingen voor Verdun door. „L'armée avait repris pleine confiance en elle-même et en ses chefs.” (PAINLEVÉ).

Had de generaal PETAIN den geest van het leger gezond gemaakt, de assaineering van het land begon, toen CLEMENCEAU 3 November aan het bewind kwam. Uit was het met de klik van de „Bonnet Rouge”, CAILLAUX werd gearresteerd. Hoewel ook „le Tigre” niet alle maatregelen, die gewenscht waren kon doorvoeren, toch trad verbetering in. Toen in het voorjaar van 1918 de groote Duitsche stormloop werd afgewacht, heerschte onder het leger, zoowel als onder de burgerbevolking van Frankrijk een krachtige wil tot

volhouden, een groot vertrouwen op den uitslag van den oorlog.

Mijne Heeren, na U eenige gevallen van moreele depressie te hebben uiteengezet, ontleend zoowel aan den bewegingsoorlog als aan den loopgravenoorlog, wil ik overgaan tot mijn slotopmerkingen. Ik ben niet van meening, dat het onderwerp is uitgeput; zoowel de geschiedenis der feiten, als hun oorzaken, zouden nog stof voor een langdurige bespreking kunnen geven, doch, zooals ik in het begin mijner voordracht zeide, de omvang van het onderwerp noopt tot beperking.

Slotopmerkingen.

a. Wanneer in de tactiek naar verrassing wordt gestreefd, wordt daarmede een gevechtstoestand gezocht, waarbij zich voordeelen van tweeeërlei aard doen gelden. In de eerste plaats voordeelen van materieelen aard: de tegenstander mist den tijd, om zich op de voor hem gunstigste wijze te groepeeren en zijn wapenwerking wordt bekort. Vervolgens echter rekent men op de moreele uitwerking, welke een onverwacht en ongekend gevaar op den mensch heeft.

Wij moeten dit begrip uitbreiden. Erkennend, dat de vrees voor het gevaar de al-overheerschende factor is op het gevechtsveld, moeten wij er voor zorgen, dat het beeld, waaronder dit gevaar zich toont, ons niet of zoo weinig mogelijk verrast. Verrassing leidt tot overschatting; zij zal den strijd tegen de vrees verzwaren; zij zal tot een moreele ineenstorting kunnen voeren, welke te voorkomen ware geweest.

Ik heb in den loop van mijn voordracht kunnen wijzen op gevallen, waar onbekendheid met het ware beeld van het gevecht en de verrassende indrukken der werkelijkheid, oorzaak waren van de machteloosheid van verschillende troepeneenheden.

De verschijning van de Fransche aanvalswagens was voor de Duitsche infanterie in 1918 een schrikverspreidende

verrassing, terwijl deze zelfde infanterie aan zeer veel machtiger bedreigingen koelbloedig het hoofd had geboden. Het is daarom m.i. noodzakelijk, om de opleiding van den troep tot het gevecht niet te beperken tot het onderwijzen van het gebruik der wapens en het aannemen van bepaalde vormen, doch daartoe behoort bepaald het wekken van een zoo zuiver mogelijke voorstelling van de omstandigheden waaronder het gevecht wordt gevoerd. De literatuur geeft werkelijk stof genoeg, om tal van voorbeelden daaraan te ontleenen. Schildering van een gevechtsbeeld geeft het onderwijs kleur en leven, maar bovenal doet zij het gehoor vertrouwd raken met de verschijnselen welke op het slagveld den geest treffen en door hun plotselinge openbaring nog meer schrikanjagend zouden zijn.

b. Een neerdrukkende invloed op een troep, welke naar het gevecht opmarcheert wordt ook uitgeoefend door de verwarring, welke normaal achter een gevechtsfront heerscht. Deze wekt den indruk, dat de leiding aan de handen der bevelvoering is ontsnapt. Ordeloos terugvloeiende gewonden, hollende bespanningen, verschrikt door het vuur of zonder geleiders, doen denken, dat het gevecht een ongunstige wending heeft genomen. Vredesoefeningen, waarbij geen treinen werken, waarbij het verkeer achter de gevechtlinie met de daaraan verbonden onvermijdelijke wanorde ontbreekt, scheppen een onjuist beeld van het gevecht.

Slechts hij die weet, dat gevecht en wanorde bij elkaar hooren als Remus en Romulus, zal bij den aanblik der werkelijkheid niet verrast zijn; hij zal zich niet wanhopig voelen en de kalnte behouden, om regelend op te treden.

Moet men vreezen den soldaat te ontmoedigen door hem de schrikwekkende werkelijkheid duidelijk voor oogen te stellen? Neen, want deze werkelijkheid blijft hem toch niet verborgen, integendeel zij dringt zich met al haar kracht aan hem op. Wie vreest, dat het beeld van den oorlog hem zal doen terugdeinzen, moet toch zeker verwachten, dat hij voor de werkelijkheid zal zwichten.

c. Het feit, dat reeds in de eerste oorlogsweken, troepen, waarin de bevelvoering het grootste vertrouwen stelde,

welke behoorden tot de het best op den oorlog voerbereide legers, verschijnselen van een onvoldoend moreel toonden, kan ons een leering zijn.

Teveel zijn wij geneigd, te denken, dat alles bij anderen beter is dan bij ons. Wanneer zich ongewenschte gebeurtenissen voordoen, worden wij dan maar al te gemakkelijk een prooi van kleinmoedigheid. Daarom schijnt het mij zeer nuttig te weten, dat ook anderen moeilijke oogenblikken hebben gekend, eveneens te weten, dat zij er niet door zijn terneergeslagen, doch in staat zijn geweest, zich te herstellen. Het XVII-de Duitsche legerkorps, dat wij bij Gumbinnen te kort zagen schieten in zijn taak, vocht spoedig daarna uitstekend bij Tannenberg; het Fransche leger, dat onder zeer ongunstige omstandigheden voor de Duitschers terug moest wijken, toonde aan de Marne een bewonderenswaardig beeld van herwonnen kracht, ja, een Duitsche divisie, die op 8 Augustus 1918 (den donkeren dag voor het Duitsche leger) „völlig versagt hat”, vocht in October schitterend.¹⁾ Deze divisie verwierf dus haar moreele sterkte in een tijd, die daartoe weinig bevorderlijk was.

De herinnering aan hetgeen bij anderen plaats vond, moge ons een moreele steun zijn in moeilijke tijden.

d. Ik zou zeer te kort schieten in mijn beschouwingen omtrent het moreel, wanneer ik niet een enkel woord wijdde aan de beteekenis van het materieel. Waar de moreele indrukken van het gevecht voor een groot deel veroorzaakt worden door de materieele uitwerking van 's vijands wapenen, zal niemand de beteekenis van het materieel kunnen loochenen.

De moreele gevolgen van 's vijands materieele krachten hangen af van eigen moreele en materieele kracht en tactische groepering; geheel ontkomen aan 's vijands materieele strijdmiddelen kan men, hoe sterk de eigen strijdmiddelen ook zijn, nooit. Nu is er echter één strijdmiddel, waartegen, naar het mij voorkomt, moreele kracht niets vermag en dat is het oorlogsgas. Een troep kan zich onder het sterkste bombardement handhaven in de hoop,

¹⁾ LUDENDORFF. Urkunden der obersten Heeresleitung.

dat er genoeg verdedigers gespaard zullen blijven, om tenslotte den aanvaller af te wijzen; hij kan aangevuld worden en een spervuur der artillerie kan het afstootend vermogen der ij geworden bezetting versterken.

Doch een troep, welke onder gas wordt gezet, heeft aan zijn moreel niets, wanneer hij niet over beschermingsmiddelen beschikt. Hier geldt de heerschappij van het materieel.

Een leger dat te velde gaat, zonder voldoende beschermingsmiddelen tegen oorlogsgas, zal reeds hierdoor weinig oorlogswaarde hebben, omdat in elk der strijders het bewustzijn leeft, dat op het oogenblik, dat de vijand tot het gebruik van gassen overgaat, elke opoffering nutteloos wordt. Het komt mij dan ook voor, dat in het tegenwoordig stadium van oorlogvoering de materiele voorziening van het leger in de eerste plaats gericht moet zijn op bescherming tegen de chemische strijdmiddelen.

e. Wij zagen, dat de moreele kracht der legers werd ondermijnd door invloeden, welke uit het land op de troepen werkten en zulke, welke meer in het bijzonder uit het leven aan de fronten ontsproten.

Noch NIVELLE en PETAIN, noch LUDENDORFF waren in staat, de tegenstelling tusschen volk en leger uit te wisschen en wie geneigd mocht zijn, het uitblijven van verbetering in Duitschland toe te schrijven aan de juist door Duitschers zoo vaak gehekeld zwakheid hunner staatslieden, bedenke, dat in elk land de wanverhouding tusschen de betaling van soldaten en die van arbeiders bleef bestaan.

Ook Engeland heeft zijn stakingen gekend en zelfs CLEMENCEAU, de krachtige, kon het volk niet tot eensgezindheid brengen. Ons maatschappelijk leven is zoo ingewikkeld, dat de Regeeringen er slechts in beperkte mate leiding aan kunnen geven.

De soldaat aan het front stond buiten het maatschappelijk leven. Dit maakte het mogelijk, dat hij, zij het onder protest, de tegenstelling tusschen volk en leger aanvaardde, doch daarbij den eisch stelde, dat zijn bijzondere levensomstandigheden zoo goed zouden zijn, als het wezen van den oorlog mogelijk maakte.

Dit verschijnsel is voor hen, die in de eerste plaats voor den geest van het leger verantwoordelijk zijn, verblijdend, daar de oplossing van het vraagstuk binnen hun invloedssfeer komt te liggen, doch hiermede wordt dan ook een zware taak op hun schouders gelegd.

Ter handhaving van den goeden geest staan geestelijke en materiele middelen ten dienste, beide werden toegepast.

In de reglementen en handleidingen, welke gedurende den oorlog werden uitgereikt, wordt met nadruk gewezen op de noodzakelijkheid der moreele opleiding van den troep. In het „Manuel du chef de section d'infanterie" van 1917 lezen wij in p. 33 „De officieren moeten hun manschappen vereenigen en zich met hen onderhouden over den toestand van het eigen leger, de actie van de bondgenooten. Zij moeten trachten een juist idee van feiten en personen te geven, trachten om de gevoelens van iedereen juist te kennen en een verkeerd oordeel te wijzigen, de motieven te verklaren, die leiden tot de zekerheid van het einddoel; zij moeten duidelijk maken, dat de dagelijksche krachtsinspanning van een ieder er toe medewerkt. De gegevens voor besprekingen worden verkregen uit het „Bulletin des Armées", uit de inlichtingsbulletins, verstrekt door den bataljonscommandant en uit andere publicaties.

Geschiedenis van het regiment sedert het begin van den oorlog. Decoraties en eervolle vermeldingen, die er verdiend zijn, voorbeelden van dapperheid en van trouw aan het vaandel...

Haat voor den Barbaar, voor den oneerlijken tegenstander, voor de moordenaars van kinderen en gewonden. Voorbeelden van oneerlijkheid en moorden.

Ontwikkeling van het begrip van discipline en volkomen gehoorzaamheid, prijsstellen op een goede houding en flink gegeven eerbewijzen. Strijden tegen verveling, een goed humeur aanprijzen, alsmede de verdienste van degenen, die nooit malen om vermocienis of ontberingen, wat moeilijker is dan van tijd tot tijd zijn leven wagen.

De absolute noodzakelijkheid en het verhevene doen begrijpen van de krachtsinspanning, die het vaderland nog van zijn leger verwacht."

In het „Ausbildungsvorschrift für die Fusztruppen im Kriege“ van Januari 1918 worden 5 bladzijden gewijd aan de verhouding tusschen meerderen en minderen en deze handelen hoofdzakelijk over het aankweken van moreel. Deze aanwijzingen eindigen met de aansporing: „Lieber sterben in Wehr, als leben ohne Ehr“.

Het recept is mooi genoeg, zal men zeggen, doch nam de patiënt het moreel-sterkende drankje in, en bekwam het hem goed? Wij allen weten, hoe moeilijk het is met menschen van zoo verschillende ontwikkeling, gemoedsleven en in oorlogstijd ook van uiteenlopenden leeftijd over abstracte zaken te spreken. De woorden klinken zoo licht hol, wekken den indruk van onoprechtheid, welke den spreker van zijn gehoor vervreemdt. Geestelijke middelen tot verhooging van het moreel zijn lang niet door ieder aan te wenden; zij vergen steeds groote voorzichtigheid in de toepassing. Zoo is het niet alleen bij ons, zoo is het ook in de oorlogvoerende legers geweest. De Fransche soldaten, maakten er hun chefs in 1917 een verwijt van, dat men hun aanvalsgesest had opgevoerd door valsche voorspiegelingen, dat men hun gemakkelijke successen bij de April-aanvallen had beloofd, terwijl de legerleiding had moeten weten, dat de gestelde taak groote opoffering zou eischen. De soldaat vond er de typeerende uitdrukking „bourrage de crâne“ voor en werd schuw voor pogingen in die richting.

Ten einde de in het Duitsche volk en leger verzwakte geest van volharding te verheffen, werd in 1917 „Väterländischer Unterricht“ ingesteld.¹⁾

Helaas werd dit onderwijs toevertrouwd aan jonge, politiek onrijpe en eenzijdig ontwikkelde officieren van de staf en de etappe, die als rondreizende leeraren optraden, doch met hunne holle tirades géén of een verkeerden indruk maakten, vooral op de oudere manschappen.

Luitenant JÜNGER²⁾, een buitengewoon aanvoerder, die de voor een luitenant ongekend hooge onderscheiding van de

¹⁾ Zie NICOLAI. Nachrichtendienst, Presse und Volksstimmung im Weltkrieg.

²⁾ JÜNGER. In Stahlgewittern.

orde „Pour le mérite” ontving, geeft ons aan, hoe hij, die in den geest van zijn troep was ingeleefd, het juiste woord te rechter tijd wist te vinden: „Ich teilte meine Kompagnie in einem kleinen Obstgarten zum Gefecht ein. Unter einem Apfelbaum stehend, sprach ich ein paar Worte zu den Leuten, die mich im Hufeisen umschlossen. Ihre Gesichter sahen ernst aus. Es war wenig zu sagen. Jeder wusste, dass wir nicht mehr siegen konnten. Aber der Gegner sollte sehen, dass er gegen Männer von Ehre kämpfte.

Bei solchen Gelegenheiten vermied ich, mich vom Draufgängertum fortreissen zu lassen. Es wäre wenig taktvoll gewesen, den Leuten, die zum Teil mit der Angst um Frau und Kind zur Vernichtung zogen, zu zeigen, dass man der Schlacht mit einer gewissen Lust entgegensah. Auch war es mein Grundsatz, nicht durch grosse Worte zum Mute anzuspornen oder den Feigling zu bedrohen. Ich suggerierte: Ich weiss genau, dass mich niemand im Stiche lässt. Wir haben alle Angst, aber wir müssen dagegen kämpfen.

Es ist menschlich, wenn jemand von seiner Schwäche übermannt wird. Er muss dann auf seinen Führer und die Kameraden sehen. Schon beim spreken fühlte ich, dass solche Worte den Leuten verständlich waren. Die Erfolge rechtvaardigten diese psychologische Vorbereitung in glänzender Weise”.

Moeten wij dus vaststellen, dat het bezigen van geestelijke middelen tot verheffing van het moreel niet eenvoudig in zijne toepassing is, dat het betrekkelijk weinigen gegeven is, woorden te kiezen, die tot het hart van den soldaat spreken, er is één taal, welke door allen verstaan wordt, de duidelijke taal van het voorbeeld.

Men wordt bij de bestudeering van den geest der legers voortdurend getroffen door den grooten invloed, welke uitgaat van het materieel welzijn van den troep. De soldaat onderwerpt zich aan de zwaarste ontberingen, wanneer de oorlogstoestand deze inderdaad onvermijdelijk maakt. Wat de Fransche soldaat bijv. bij de verdediging van Verdun heeft doorstaan, stond op de grens van het menscheijk mogelijke, overschreed soms deze grens. Doch afwijzend staat

de soldaat tegenover een valsche interpretatie van „à la guerre comme à la guerre”.

Hij verzoent zich met een gevaarlijk verblijf in voorste lijn, dat spot met elke gedachte aan bewoonbaarheid, doch een gebrekkige inrichting van de rustkantonnementen brengt hem tot verbittering.

Alles wat geschiedt, om het lichamelijk welzijn van den troep te bevorderen, wat de verveling verdrijft, wat de huiselijkheid der verblijven verhoogt, dat alles vormt de hechtste grondslag van de gevechtswaarde. Deze middelen hebben hun invloed op alle soldaten, ongeacht leeftijd en denkwijze. Niet genoeg kan iedere bevelvoerende van dit feit doordrongen zijn.

In de treinen, welke de verlofgangers naar en van de fronten voerden, waren de onderwerpen, welke besproken werden, altijd dezelfde. Men hoorde niet spreken over binnenlandsehe politiek, noch over hetgeen voorviel op operatietooneelen buiten dat, waarop de reizigers zelf optraden; dit alles had niet de belangstelling der soldaten. Steeds waren het de verpleging, de legering, de oorlogsgebeurtenissen in eigen nauwen kring, doch vooral ook de verhouding tot de troepen-officieren, waarover men nimmer uitgesproken raakte.

f. Enkele woorden wil ik wijden aan gewelddadige handhaving van de gevecht discipline. Volgens gedurende den oorlog verschenen persberichten, zou in het Russische leger het systeem zijn toegepast, door eigen artillerie- en mitrailleurvuur de troepen te beletten de stellingen te verlaten. Het is mij onbekend of deze berichten op waarheid berusten, doch het lijkt mij onwaarschijnlijk, daar het Russische leger bij de talrijke gevallen, waarin het door de Duitschers werd teruggedrongen, in onderlingen strijd wel veel eerder zijn gevechtskracht zou verloren hebben, dan in werkelijkheid het geval was.

Wel is mij een bevel bekend van den commandant van een gemengde Brigade van het Rumeensche leger, waarin na eenige bepalingen wordt gezegd: „Tot uitvoering van bovenstaande aanwijzingen zullen aan het front geschut en

mitrailleurs worden opgesteld op punten, welke de eigen stellingen beheerschen met het bevel op iederen wijkenden troep te vuren".¹⁾

Van een dergelijk optreden bij andere legers is mij niet gebleken. Het middel moet ook, als ondeugdelijk, volkomen verworpen worden. Het volk, noch het leger, zouden het m.i. verdragen.

Afgezien van alle gerechtvaardigde tegenwerpingen, die men tegen een dergelijke handelwijze kan maken, moet m.i. ten sterkste betwijfeld worden, of deze, uit een militair oogpunt, beschouwd eenig effect kan opleveren. Een troep, welke op deze wijze in het gevecht moet worden gedreven, zal spoedig zoo overstuur zijn, dat hij met het werkelijk gevaar geen rekening houdt, maar òf weerloos blijft liggen, òf toch terugvloeit.

KURT HESSE vermeldt in zijn meergenoemd werk „Der Feldherr Psychologos", hoe hij als luitenant vuurt op manschappen, die uit de tirailleurlinie terugloopen, doch die niettemin zinneloos doorrenen, onbewust van alles, behalve van hun eigen angst.

Zeer nuttig werken echter politiematregelen achter de strijdende troepen, om vluchtelingen te verzamelen, daar deze schrik en verwarring verspreiden onder achterwaarts staande troepen en treinen.

De ervaring leert ook, dat velen dezer vluchtelingen, na eenigen tijd buiten gevaar te zijn geweest, zich over hun zwakheid schamen en goed geëncadreerd, weer in het gevecht gebracht kunnen worden.

g. De beperking, die ik mij moet opleggen, doet mij er van afzien nog andere middelen tot vorming en instandhouding van het moreel te bespreken. Oefeningen in geslotten orde, individueele en collectieve onderscheidingen, korpsgeest hebben alle hunne waarde gehouden. De psychologische beteekenis van het opperbevel is, waar men voor den oorlog nog te veel aan omstandigheden uit Napoleons tijd dacht, in een ander licht getreden. Wij zullen daar echter thans niet op ingaan.

¹⁾ Rumäniens Krieg 1916 von Oberst K. EGLI. Monatschrift für Offiziere aller Waffen 1917.

Mijne Heeren, de achter ons liggende wereldoorlog vormt op velerlei gebied een bron van studie, welke bijkans onuitputtelijk is. Ik herinner mij vele jaren geleden in een tijdschrift een artikel gelezen te hebben, getiteld: „Will our soldiers fight?” Het nagaan van de factoren, welke op de beantwoording van deze vraag invloed hebben, is, U zult het mij toestemmen, een militaire kwestie van de eerste orde. Vooral is zij voor ons van belang voor zoover kennis dier factoren richting aan ons handelen moet geven.

Bij de militaire opleiding is juiste waardeering van de psychologische factoren dan ook van de grootste beteekenis, in de eerste plaats voor den infanterieofficier, wijl in zijn wapen het moreel alle technische vaardigheid in waarde ver achter zich laat.

Uit inlichtingen, welke ik van een officier-leeraar aan de K. M. A. mocht ontvangen, vernam ik, dat tegenwoordig aan deze inrichting veel zorg wordt besteed aan het onderwijs in de psychologie, terwijl den leerlingen ook een goed begrip wordt bijgebracht van de levenswijze en politieke opvattingen dier volksklassen, waaruit een zoo groot aantal onzer soldaten wordt betrokken en waartegenover een deel hunner vreemd staat.

Maar ook de opleiding der verlofsofficieren zal, waar deze heeren in de Nederlandsche weermacht een zoo belangrijke plaats bekleeden, aan deze leerstof de aandacht moeten schenken, welke zij verdient en ten slotte meen ik, dat ook zij, die hunne opleidingsjaren reeds korter of langer tijd achter zich hebben nog een belangwekkend onderwerp van studie in deze richting kunnen vinden.

Ik voor mij heb bijvoorbeeld „la Débâcle” van ZOLA voor militaire vorming niet lager gesteld dan een leerboek der tactiek; de werken van kunstenaars, zooals „Gaspard” van RENÉ BENJAMIN”, „Ma Pièce” van PAUL LINTIER, „Vormarsch” van WALTER BLOEM en zoovele andere, zijn m.i. boeken van groote militaire waarde; deze en ook met zorg gekozen veldpostbrieven, kunnen voor de militaire opleiding van het hoogste nut zijn, omdat zij niet den vorm, doch het wezen van den oorlog weergeven. En naast kennis van den

vorm, moet het de levende geest zijn, welke de voorbereiding voor den oorlog beheerscht.

De heer MULLER MASSIS: Mijnheer de Voorzitter, Mijne Heeren! Ik stel er prijs op, mijn overdeelde instemming te betuigen met het denkbeeld van het bestuur om de moreele factoren, die in den oorlog hun invloed doen gelden, tot onderwerp van gedachtenwisseling in deze Vereeniging te maken. Dit doet mij vooral genoegen omdat de geachte inleider er in is geslaagd dat onderwerp zóó goed te belichten, dat het voor de aanwezigen niet alleen aangenaam was naar hem te luisteren, maar vooral ook dat zij daarmede hun voordeel kunnen doen in de toekomst. Hoe buitengewoon belangrijk de techniek in den oorlog ook mocht zijn geworden, hoe geperfectionneerd ook de strijdmiddelen die den soldaat in handen werden gegeven, dit alles kon niet de beteekenis van de moreele factoren op den achtergrond dringen. Ik ben dan ook van meening, dat Napoleon's bekende uitspraak, dat de beteekenis van de moreele factoren op $\frac{3}{4}$ moet worden geschat, niet alleen nog volkomen juist is, maar zelfs nog in het voordeel der moreele factoren is gewijzigd.

Thans op enkele punten van de lezing zelf ingaande, wil ik in de eerste plaats op den voorgrond stellen, dat hetgeen de heer KOSTER heeft gezegd over den grooten invloed van de verpleging op het moreel, geheel gedekt wordt door hetgeen ik persoonlijk, als militaire attaché te Berlijn, bij mijne talrijke detacheringen aan de fronten heb kunnen waarnemen. Als men daar toch in onmiddellijke aanraking komt met den troep, dan dringt zich met groote kracht de overtuiging op, dat het allermint voldoende is te achten, indien de officier heldere, goed doordachte tactische bevelen geeft. Het gewichtigste en moeilijkste deel van zijn taak is juist de hardnekkige, onafgebroken en onvermoeide strijd tegen alles wat het moreel kan ondermijnen. En hierbij is de zorg van den officier voor de materiele verpleging van den troep van het hoogste gewicht. Indien de troep de overtuiging heeft, dat zijn meerderen van alle gelegenheden gebruik maken om de verpleging aan bereikbare eischen te

doen beantwoorden, dan alleen zal hij bereid zijn, waar zulks onvermijdelijk is, groote ontberingen te verdragen. Ik heb eens aan het front in dit opzicht een merkwaardige uitspraak gehoord en wel deze: Indien de troep eenigen tijd in den oorlog is, dan is het onverschillig of de soldaat professor of arbeider is, bij beiden dringt de gedachte aan de voeding alle andere gedachten op den achtergrond. Goede verpleging is dus een der stevigste stutten voor het moreel. Een tweede opmerking van den inleider, die ik gaarne nog wat zou willen aandikken, is de volgende. Van allergrootste betekenis voor het moreel in den oorlog is de beweging, de actie! Als men bevelen leest uit den loopgraafoorlog, dan verbaast men zich wellicht over het feit, dat hogere commandanten, ja zelfs divisiecommandanten, actieve ondernemingen regelden van patrouilles. Men zal toch allicht zeggen, dat dit compagnieszaak, hoogstens bataljonszaak zou zijn. En toch, Mijne Heeren, de divisiecommandanten achtten deze kleine handelingen juist uit een oogpunt van moreel voor de geheele divisie van zóó groot gewicht, dat zij de voorbereiding in eigen hand wilden houden en met groote belangstelling de resultaten gadesloegen. Het was voor ons militaire attachés duidelijk zichtbaar, welk een verandering ten goede het moreel onderging, zoodra de eentonige stellingoorlog overging in aanvallende operaties op grootere schaal. Wij hadden reeds herhaaldelijk de Deutsche stellingen bezocht. En als wij dan in onze vreemde uniformen door de loopgraven gingen, dan viel het op dat eigenlijk nagenoeg niemand notitie van ons nam. Alles stond toen in het teken van doffe berusting, gevolg van den stellingoorlog.

Maar geheel anders was het beeld, toen wij ons ten tijde van het offensief van 1918 naar het aanvalfront verplaatsten. Niet alleen, dat daar plotseling een geest van opgewektheid, bedrijvigheid en vertrouwen over de troepen was vaardig geworden, maar ook de soldaat zelf, was er nu met geheel zijn aandacht bij. Het gebeurde ons attachés zelfs, dat wij werden uitgejouwd omdat men ons voor gevangen officieren aanzag, iets wat ons nimmer in den stellingoorlog te beurt was gevallen.

Die andere geest sprak ook uit de uitlatingen van marschvaardige gewonden, die niets liever verlangden dan weder zoo spoedig mogelijk aan de actieve operaties deel te nemen.

Zeer zeker is ook spreker's uiting juist, dat de invloed der materieele uitrusting van het leger op het moreel bijzonder groot is. Dit is werkelijk een factor van uitnemend belang. Het bewustzijn, dat men inzake bewapening de evenknie of de meerdere is van zijn tegenstander, werkt verheffend, al behoeft men ook bij eenigen achterstand niet dadelijk bij de pakken neer te zitten. Maar ik wil er toch op wijzen, dat de bediening, de rustige bediening van die ingewikkelde nauw luisterende oorlogsinstrumenten zeer hooge eischen stelt aan het moreel van het personeel. Men denke b.v. aan een man die met zijn gevoelig instrument als uitkijk is geplaatst op een gevaarlijken post, waar de vijandelijke projectielen hem om de ooren suisen, en waar toch van hem geëischt wordt dat hij zijn instrument in vol geestesevenwicht bedient. Men zal begrijpen dat dit veel hooger moreel vereischt, dan het op den vijand instormen met vliegende vaandels en slaande trom, zooals dit in den tijd van Napoleon geschiedde.

De eischen, die in den modernen oorlog zoowel aan den beroepsofficier als aan den verlossofficier worden gesteld, voorwat betreft de inwerking op het moreel van den troep, zijn zeer hoog; zeer in het bijzonder rust deze taak op de officieren in de lagere rangen die in hun dagelijkse omgeving met den soldaat, hier zeer veel ten goede kunnen verrichten. Zij moeten dit deel hunner functie van minstens even groote waarde beschouwen als de richtige uitvoering van tactische opdrachten.

De heer VAN GENDEREN STORT: Mijnheer de Voorzitter! Met belangstelling heb ik de boeiende voordracht van kapitein KOSTER gevolgd. Er had echter m.i. nog één punt naar voren moeten zijn gebracht, namelijk dat het moreel van de troepen onder verschillende omstandigheden ook afhangt van het ras, den landaard, waartoe die troepen behoren:

Wij, Indische officieren, kunnen slechts wijzen op onze ervaring bij expeditiën van betrekkelijk kleinen omvang; daarbij speelt echter de geest en het moreel bij de troepen ook een groote rol. Ik behoor tot de weinig actief dienende officieren, die indertijd een onzer grootste expeditiën, den Lombokkrijg, hebben meegemaakt. Toen wij ons inscheepten naar het eiland van actie na afscheid genomen te hebben van degenen, die ons het naast aan het hart lagen, had de bekende overval reeds plaats gehad en was ons bericht, dat ofschoon wij te doen hadden met een inlandschen vijand, deze toch beter bewapend was dan wij. Hij bezat repeteer-geweren; wij toenmaals nog niet.

In weerwil van deze berichten ging een ieder met de grootste opgewektheid het gevechtveld tegemoet, maar na de landing, waarbij in de branding alle sloepen omsloegen, de inhoud der ransels en allen druipnat waren geworden begon het moreel wat te zinken. Toen verder dienzelfden dag de bevelen werden gegeven voor het verneesteren van de hoofdversterking Tjakranegara bij het aanbreken van den volgenden dag, waarvoor onmiddellijk na middernacht een ieder zich gereed moest maken voor den afmarsch, bemerkten wij, dat de onbekende toekomst vrijwel een ieder uit de slaap hield en — mede door de daardoor ontstane vermoeienis van lichaam en geest — zonk het moreel nog meer.

Velen onder ons ondergingen toen voor het eerst den vuurdoop en ik kan U wel mededeelen, dat toen een der eerste kogels een tiental meters boven ons in een boom sloeg, mijn geheele sectie zich haastig bukde, dus „voor de kogels salueerde”, zooals men dat noemt.

Beschoten te worden en nog niet te mogen schieten drukt het moreel zeer. Nauwelijks waren er echter een paar gewonden in onze onmiddellijke nabijheid gevallen en het vuur geopend of de wil om te overwinnen scheen een ieder te bezielen. Het moreel werd zooals men het zoo gaarne ziet en steeg ten top bij het spelen van het Wilhelmus, toen een der bataljons de poeri — het verblijf van den vorst was binnengedrongen.

Van haat tegen den vijand heb ik zelden bij de troepen

iets bespeurd. Wel gebeurde het op Lombok, dat de haat een oogenblik oplaaide, toen een verzameling vrouwen om genade smeekten, maar bij ons naderen plotseling gingen hurken om de achter haar verborgen mannen gelegenheid te geven ons hun lanssen toe te werpen, doch spoedig wist de betrokken officier de afdeeling te kalmeeren en heeft dan ook geen enkele ongewapende vijand daaronder behoeven te lijden.

In den aanvang zeide ik, dat het moreel van de troepen onder verschillende omstandigheden ook afhangt van het ras, den landaard, waartoe die troepen behooren. Een oordeel daarover te vellen, voor wat bijv. het verschil tusschen den Franschen en Turkschen soldaat betreft, is mij niet mogelijk; de gegevens staan mij daartoe niet ten dienste.

Wel heb ik een vergelijking kunnen maken bij de excursies in 1907 in West Celebes tusschen den Nederlandschen soldaat en dien van Javaanschen, Amboineeschen en Menadoneeschen landaard. De brigades — afdeelingen van 20 man — bestonden uit een drietal landaarden. De Hollandsche soldaat was niet gelukkig, als hij niet kon mopperen, maar toonde steeds een hoog moreel en een groot zelfvertrouwen te hebben; het was een prachtsoldaat. Bij de andere landaarden — waarbij bij de Mohamedaansche soldaten het fatalisme ook een groote rol speelde — bleek dikwijls het moreel spoediger onder een tegenslag te lijden; zij hadden langer tijd noodig dan de Europeaan om aan het krijgsgewoel te wennen, om hun zenuwen sterker te doen zijn bij plotselinge handelingen van den vijand als overvallingen, verrassend beschieten enz.

Van velen echter, van wien ik aanvankelijk niet gedacht had, dat zij goede soldaten zouden worden, kon ik later getuigen, dat ik hen bij een actie gaarne onder mijne bevelen had. Het is dan ook een fout om handelingen van een jong militair sterk te veroordeelen; neem hem liever eens apart en spreek hem toe.

Het voorbeeld van den bevelvoerende, vooral bij keine afdeelingen, oefent een grooten invloed op den geest en het

moreel van den troep. Men dient met zijn onderhebbenden geheel mede te leven, dezelfde ontberingen en vermoeienissen te deelen. Zijn er weinig draagkrachten, dan zorgte men in de eerste plaats voor opvoer van levensmiddelen voor zijn manschappen en men ete hetzelfde, wat ook de soldaat te eten krijgt. Eerst dan wordt de bevelvoerende door hen gowaardoerd; eerst dan begint men vertrouwen in den commandant te krijgen, de grondslag van een goeden geest en een hoog moreel.

Bij kleine ondernemingen, zooals het oplichten van een hoofd, het overvallen van een versterkt huis, enz., deele men zijn onderhebbenden zoo laat mogelijk mede, wat men van plan is te doen. De zenuwen blijven dan korteren tijd gespannen, het fysiek hierdoór krachtiger, de man neemt de bevelen beter in zich op en door dit alles wordt het moreel goed en de uitslag beter verzekerd.

De VOORZITTER: De Voordracht van hedenavond, M. H., die wij danken aan de gedegen studie van den kapitein KOSTER, waarvoor ik hem gaarne bij deze oprechte hulde breng, heeft ons weer eens doen zien, hoe moeilijk de positie van den officier is, ook in vredestijd.

Voor al in ons land. Immers, hoe korter de 1ste oefeningstijd, hoe moeilijker de opleiding van den soldaat zal zijn, ook in de zoo gewichtige eigenschappen, waarop terecht door den inleider gewezen is.

De tijd is te kort, om den officier in de gelegenheid te stellen, den weg naar het hart van den soldaat te doen vinden, te kort, om den soldaat te doen beseffen, hoe groot de belangstelling van den officier voor het wel en wee van zijn onderhebbenden is.

Bovendien zal de wijze, waarop de oorlogseenheden uit de vredessamenstelling gevormd worden, niet bevorderlijk zijn; om den band tusschen kader en manschappen te versterken. Zij zullen absoluut vreemd tegenover elkander worden gesteld.

Bij ons zal het dientengevolge bijzonder moeilijk, zoo niet onuitvoerbaar blijken van den eersten mob. dag af een

leger te verkrijgen, waarin door de oefening in vreedstijd ook de moreele invloeden zich naar behooren zullen doen gelden.

Het zal dus zaak zijn van officieren en van kader, om gedurende de mobilisatie, gedurende den oorlog zoodanig op te treden, en ook daar mogen de reserve-officieren wel ernstig op gewezen worden, dat de troep spoedig vertrouwen in de aanvoering, zoowel in de hoogere als in de lagere, zal verkrijgen, omdat vooral daardoor over een oorlogsleger zal kunnen worden beschikt, dat ook in tijden van tegenspoed willig aan de verwachtingen zal beantwoorden.

Met hartelijken dank aan den spreker voor hetgeen hij ons hedenavond ten gehoor heeft gegeven en aan de heeren die een en ander nog nader hebben belicht, sluit ik deze bijeenkomst.

Vervolg Mededeelingen van Huishoudelijken aard.

Na het afdrukken van bladz. 94 werden door den Secretaris-Penningmeester nog ontvangen de volgende postwissels:

1 postwissel ad f 6.—, gestempeld Venlo 8-12-23, 1 postwissel ad f 6.—, gestempeld 's-Gravenhage, Pr. Hendr.plein 10-12-23 en 1 postwissel ad f 6.—, gestempeld Rotterdam, Avenue Concordia 10-10-23 9—10 v.